

Календар

— догађај —

написао

Јанко М. Веселиховић

После вечере засели смо у гостинској соби па ћијемо и разговарамо. Осећа човек неко задовољство овако седећи и припијајући, у овој сувој и топлоти, кад зна како је гадно напољу где ветар, киша, блато и помрчина човеку живот одвемиле. О чему ти се то није разговарало. Најпре је Игњат Совренов гудно и певао; онда се повео разговор о гусларима и певачима, па после прехосмо на друге ствари.

Сви смо причали повећто, само газда Максим из Оглађеновца ћути и само одбија димове, из свога дугог чибука, као Турчин. Ја му баш рекох:

— Што ти штогод не причаш, газда-Максиме?

Он се насмеја и слеже раменима.

— Не знам о чему бих? рече.

— Па зар ниси ништа доживео у животу?

— Ако хоћеш да ти причам о своме календару; друго не знам шта бих!

— Е, па то! — повикасмо нас неколицина.

— То могу, ако ће вам вајдати.

„Е видиш, то је било давно, биће скоро педесет година, а тако памтим као да је јуче било. Онда ми је могло бити до осамнаест година. Био сам момчина као тресак, сила! Налетети на човека, ударити на чету, ако хоћеш, било ми је свеједно. А одрастао у добру: нисам знао шта је глад и невоља, никад

се нисам бригом забринуо, као и сваки из богате и задружне куће — па сам, што оцо кажу, био побеснио. Јединац у оца — а отац ми старешина задруге — нисам имао мајке да ме тишка, а други што говоре, ја на једно уво примим, на друго пустим. Истина, кад начиним какав покор, и отац ме зовне па ме саветује и грди; али то ништа. Ја пред њим оборим главу, накиселим лице; а чим се окренем и докопам врата — ја онај који сам и био!...

Ништа ми се није могло учинити. Нисам био покларена срца — то би се доцније видело — али сам био обесан, па од обести нисам знао шта чиним. Знаш, једанпут сам узјахао једнога ждрепца из ергеле. Бесно клаусе, никад узду осетило није, па стаде ринати и скавати у пропац. Ја му се натурно на грбачу, докопао се за његову дугу и замршену гриву, левом руком, а десном држим прут и шибао све по трбуху. За час сам га у пепу обукао, па не зна шта ради него дршће од страха.

У селу сам био први момак, и ако их је било и старијих од мене. Нити је ко могао нити смео преда ме. Нико ме није смео преко погледати, јер му се онда знало; а како сам био пазетан и наертљив, од мене су се уклањали и јачи, јер ја нисам гледао ни куд ни чим ударам. Нивједна битка није могла бити без мене: ја сам је или почињао или дочињао, а где год сам се ја тукао, морало је бити крвавих глава.

Једанпут ме отац стаде крети. Распаметио се човек, па већ не зна шта ће ми!

— Да Бог да, сине, дочекао да га имаш, па да те стане бедити као ти мене!

А шта ће веселиш! Додија му плаћати разбијене главе и мољакати чак и горе од себе!

У селу се већ знало. Чим се десет какав пачарис, онда се само погледају:

— Ту је био свакојако и онај Илијин.

— Па ко би други!

Д-р МИХАИЛО МАРКОВИЋ
САНИТЕТСКИ ПУКОВНИК

Моја слава оде на далеко. Прозваше ме убојицом. Знала ме је сва капетанија. И ко ме је знао он се добро чувао да ми се ма у чему успротиви, јер ја се толико осилих да већ више нисам знао ни зашто се бијем. Рекнем да је јабука зелена, а није него румена. Ко ми рекне да је румева — шамар му не гние. Ако ми врати, онда ваља попети крваву главу....

Овикоше људи из мога и околних села, па се више нико са мном и не свађа. Како ја рекнем онако је. Па ми криво. У дугу дану идем као луд; нико веће прекорно ни да ме погледа. А у мени крв ври, киши, тражи кавге и туче. Обиђем по два три села, обилазим људе по њивама, разваљујем проше и правим струге на оградама. Ништа, све то гледа и прави се и слепо и глуво.

Да свиснем од муке!

Ни код куће ми више нико ништа не говори. Пустили ми узде, па и не воде рачуна о мени. Стричеви су ми оца врло пазили, па су се, њему за љубав, правили мањи од макова зрна. Ако сам на њиви и радим — добро; ако нисам — ником ништа. Или, радимо; у сред посла ја бацим мотику па одем; они сви ћуте.

Сарани ме лепо жива то што већ више нико са мном и не говори, што се нико не орди кад ја пркосим, што ми је и отац већ оуглао на вели:

— Удариће и он гдегод на каквог брата који ће га опаметити!

А ја црдох од муке што више никог нема да ме ружно погледа!

* * *

Рад у највећем жеку, а ја бацам по селима и друмовима. Цео свет ради а ја врлам или се налажем у неком хладу. Све ми постало досадно. Ништа ми се није миљило на свету. Идем друмом а ноге ми пече врела прашина. Зној ме свега облио па сам лут као гуја. Погледам испред себе, а то стоји једна жена са пуним судовима воде крај пута: чека да прођем да ми не би пут прешла. Кад сам био поред ње, ја је погледах.

— Помаже Бог! — рекох.

— Бог ти помогао!

Погледам: жена млада; није Бог зна како ни лепа, а вала није ни ружна. Паде ми у очи како је придела чиндом недра и на чинди талир. Не знам шта ми би, тек ја приђох и тргох онај талир, те га ишчупах заједно с чиндом.

Жена диже заповку. Ја се кретох најлак и не осврћући се. Она јауче а ја ни бриге. Онај талир спустих у џеп од вермена а чинду бацих.

Ишао сам најлак бачи као да нисам никакво зло учинио. Нико ме не викну; ни жену више чуо нисам. Окренем се да видим шта би с њом, али од ње ни трага ни гласа. Никог живог сем што ми у сусрет иђаше један чичица. Кад би насрам мене, застаде и назва ми Бога.

Ја му не одговорих: мрзидо ме.

— Је ли, дијете, а одакле си ти?

— Што то питаш?

— Не познајем те.

— Па кад ме не познајеш, што те се тиче? — рекох му осорљиво.

— Видим где дуњаш као псето без гесе на овоме радном дану, па хтедох да знам чији си.

Мени заструја по жилама. Али ми чичица брзо приђе, докопа мој широки рукав, па га уврну и ухвати ми десну руку левом, и ја тек тада видех у његовој десној руци малу секирицу.

— Деде, роде, реци ми: ко беше она жена тамо што стојаше с тобом?

— Не знам.

— Не знаш?

Па издиже оном секирицом те ме млатиу по десној плећки. Ја осетих како ми сва десна страна утрну.

— Па шта си разговарао с њом? — пита чича а смеши се, Бог га убио.

— Ништа.

— Ништа?

Па опет, али сад луни по левој, и ја осетих како ми лева рука клону као одсечена.

— Па је ли, роде, а јеси ли што узео од ње?

— Бога ми, нисам ништа!

— А, ниси!...

Па кад узне слогати ушницу за ушницом низ кичму, ама као да нишани! Пустио ми руку, али која ми вајда и од ногу и од руку кад не могу ни мрднути ни побећи. А он само слаже ударац на ударац.

— Стој, чича, ако Бога знаш!

— Да станем, роде, да станем; само ми кажи: јеси ли што узео од ње?

— Јесам, чича.

— А шта, роде?

— Један талир.

— А где је тај талир?

— Ево га!

Једва дигох руку до џепа, извадих талир и пружих му га.

— Ево, на!

— Хвала! — рече чича. Ево и теби за талир!

Па издиже још једаред оном секирицом, те ме удари међу плећке.

Ја блунух крв.

— Сад је добро! — рече он. Дао сам ти за дарак ударје. Збогом! Не заборави: оно ми је снаха. Не дирај је други пут!

* * *

Одлежао сам три месеца. Једва сам жив остао. Од тога дана нисам више на жива створа налетео. Некако ми се и крв утиша и ја се смирих. Истина по неки пут сунем, али ми тада наиђе на очи чичица са његовом страшној секирицом која ми остави календар у леђима, те увек знам кад је мена и уштап.

СИЛА СПУТАВА ГЕНИЈА

Босанска краљица Катарина

Када је априла 1421 год. умро Баоша III, син Јелене, кћери Кнеза Лазара, последњи мушки потомак породице Баошића, остало је од њега само женскога порода, јер је син, који му се крајем јуна или почетком јула 1415 год. родио,¹⁾ умро пре њега. Државу Баошину наследио је Деспот Стеван Лазаревић и заоденоу је дугу борбу са Млетачком Републиком око тога наследства, а кћери Баошине, које су иза њега остале, и од којих је најстарија носила име своје бабе Јелене, доведене су у двор великог војводе босанског Сандаља Хранића,²⁾ за кога се Јелена, баба њихова, преудала још крајем 1411 год.³⁾ Ту у двору Сандаљевићу живеће су под туторством његових кћери Баошине; ту у двору боравио је често и синовац Сандаљевић Стеван Вукчић Косача, који ће доцније наследиће државу и господство Сандаљевића. Не зна се и не може се рећи, да ли је међусобна симпатија или хладан рачун њихових старијих довео упуку Јеленину и синовца Сандаљевића пред олтар: они су се венчали крајем 1424 год.⁴⁾ По свој прилици као најстарије дете из тога брака, родила се у лето 1425 год. Катарина, потоња краљица босанска.

Катарина је одрасла у двору својих родитеља. Како је она провела своју младост, не зна се; али, и ако се у доба њене младости у двору њезиних родитеља врло често помињу свирачи и жонглери, и ако су јој родитељи још док је врло млада била већ куповали и набављали са стране ствари за њену потребу, и ако ју њена прабаба без сумње волела, те и у свом тестаменту 1442 год.⁵⁾ наредила, да се даду „Господицис Катахисис џеотци мали и злтца злата“, — ипак је тешко замислити, да је она своју младост весело провела. Раздор у кући између родитеља⁶⁾ и оно нестално, несигурно доба, оно несвесно доба, када је држава њезина оца непрестано лебдела између живота и смрти, оно тешко време, када је све пронадало и рушило се, — све је то и мало и ретко давало повода за радост и весеље. Женска деца властеоских породица морала су онда више него гдга бити спремна да ступе у брак не по својој наклоности и по свом избору, него по потреби државних и династичких интереса.

Године 1444 изабрала су босанска властела за краља босанског Стевана Остојића, незаконитог сина краља Стевана Остоје.⁷⁾ Нови је краљ био патарен и живео је са једном патаренком, али кад је дошао на престо увидео је брзо, да се, притиснут с једне стране од Турака с друге од Папске Курије и Угарске, неће моћи одржати на престолу и држати у шкриницу необуздану властелу босанску, ако не нађе себи гдето сигурна ослонаца. С тога се он, убрзо после свог доласка на престо, одрече патаренства и отпусти своју жену патаренку. Папа Јевђеније IV у јуну 1445 год. разреши његов брак са патаренком.⁸⁾ Вирајући себи другу жену и нову краљицу, краљ Стеван Остојић

хтео је да се ороди са најзнатнијим династом босанским, те испроси Катарину, кћер Стевана Вукчића Косаче. Сватови су били маја 1446 год.¹⁾

Како је Катарина живела као краљица, и да ли је била сретна и задовољна, то наравно није познато; али се зна да удаба њена није много оближила њена мужа, краља Стевана Остојића и великог војводу Сандаља Хранића. Године 1461 умро је изненада и на пречац краљ Стеван Остојић, и Катарина је остала удовица са двоје нејаке деце: сином Жигмундом, коме је било 5 и ћерком Катарином, којој је била тек година дана.²⁾ Катарина се са оцем није слагала, те се после смрти свога мужа није ни враћала њему, него је са својом децом остала у Босни.³⁾ Али њене несреће још нису биле завршене. Када су, две године после тога, Турци освојили Босну, заробљена су том приликом и деца Катаринина Жигмунд и Катарина и одведена у турско ропство.⁴⁾ Катарина се после пада Босне склонила у Дубровник, па одатле у Рим, одакле је годинама радила да ослободи своју децу из турског ропства, особито кад је дознала, да јој деца још нису потурчена. Она се обраћала због тога на разне стране и тражила помоћи код свакога за кога је мислила, да јој може помоћи, и 1470 год. била се решила да сама иде Турцима да тражи своју децу.⁵⁾ Али најтоплија њена жеља, да види своју децу, није јој се испунила.

Катарина је у Риму живела од године ананаже, коју је добијала од папе Павла II и од његова наследника папе Сикста IV. Становала је близу цркве св. Марка. У њу су биле три девојке, без сумње властеоске кћери, чији су очеви изинули при паду Босне: Пава Мирковић, Јелена Семковић и Марија Мишљеновић. Осим тога био је уз њу и Радич Клешић, управник куће (domus sue magister) и Ђурађ Чубранић.⁶⁾

У октобру год. 1478 Катарина је била на самрти и 20 октобра, пет дана пред своју смрт, начинила је свој тестамент.⁷⁾ У тестаменту је поставила за наследника Босанске Краљевине свога сина Жигмунда, или кћер Катарину, ако су остали Хришћани. Ако се они не врате у своју отаџбину или ако су се потурчили, онда да наследи Босну папа и Папска Курија. У тестаменту је оставила дарове целој својој околини, а сину брата свога Владислава краљевски мач, ако се Жигмунд не вађе. Наредила је, да је сахране у цркви „beate Marie de Araceli“ и да се на погреб потроши две стотине дуката.

„Сирота Катарина! — пише И. Руvaraц —⁸⁾. И како да не назовемо несретном, бедном и сиротом краљицу Катарину од рода Косачина, кад помислимо само, шта је она све доживела и преживела. И да јој мужа, краља Томаша, као што се прича и каже, убише 10. јула 1461 рођени му брат и рођени му син од прве жене патаренке; и да јој Турци узимајући и примајући год. 1463 босанске градове заробише сина и кћер; и да се отац њезин умирући год. 1466 није ње ни сетио!“

Катарина је умрла у Риму 25 октобра 1478 год.
Београд, 13 октобра 1901. **Ст. СТАНОЈЕВИЋ.**

¹⁾ M. Jorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades II (1899) 147; G. Geloich, La Zedda e la dinastia dei Balsidi (1899) 331.

²⁾ Гласник 13 (1861) 234.

³⁾ N. Jorga, l. c. 132.

⁴⁾ L. c. 223.

⁵⁾ F. Miklosich, Monumenta Serbica (1858) 415.

⁶⁾ N. Jorga, l. c. 276; Голишњина 10 (1888) 148.

⁷⁾ V. Klaić, Poviest Bosne (1882) 284.

⁸⁾ A. Theiner, Vetera monumenta Slavorum Meridionalium I (1863) 388—9.

¹⁾ N. Jorga, l. c. 418.

²⁾ И. Руvaraц, Двије босан. краљице (1893) 9. Руvaraц је у овој расправи доказао, да запис под сликом Катаринином није аутентичан.

³⁾ Отац њен Херцег Стеван у тестаменту свом 1466. год. и не помиње Катарину. И. Руvaraц l. c. 9—10.

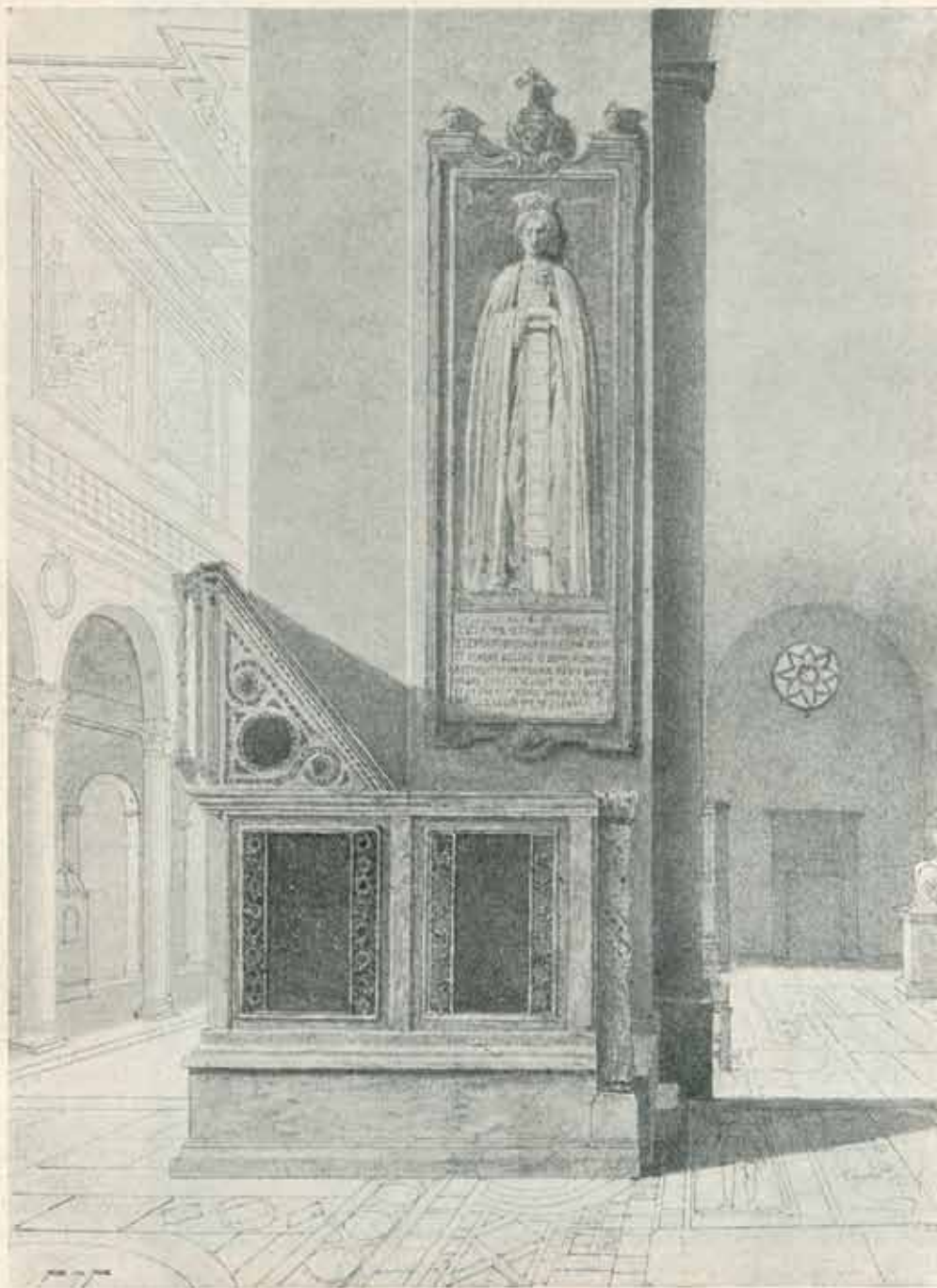
⁴⁾ A. Theiner l. c. 509; И. Руvaraц, l. c. 9.

⁵⁾ L. c.

⁶⁾ A. Theiner, l. c. 509—510.

⁷⁾ L. c.

⁸⁾ И. Руvaraц, l. c. 10.

С. ТОДОРОВИЋ

ГРОВ БОСАНСКЕ КРАЉИЦЕ КАТАРИНЕ

Пропаст српског царства на Косову

Мјесец кара звијезду Даницу:
 Бе си била, звијездо Данице?
 Бе си била, бе си дангубила,
 дангубила три бијела дана?
 Даница се њему одговара:
 Ја сам била, ја сам дангубила

Послије битке

виш Косова, поља широкога,
 гледајући чуда невиђена,
 бе цар Лазар причешћива војску
 без канона и без исповједи...
 За три дана триста калуђера
 и дванајест великих владика

све јунаке на бој опремише,
 заклињућ их крстом и законом,
 да брат брата у боју не изда
 Сва се силна причестила војска,
 најпослије три војводе бојне:
 једно јесте Милош Обилићу,

а друго је Косанчић Иване,
а треће је Топлица Милане. —
Кад ишета Милош Обилићу
из свилене Самодрезе цркве,
дочека га Косовка дјевојка,
понуди га и љебом и вином.
Њојзи вели војвода Милошу:
«Хвала, секо, Бог ти срећу дао,
у добру се кућу удомила;
Бог ти дао добре дјеверове
и заове добре и јетрве!»
Па је пита Милош Обилићу:
«А имаш ли, секо, кога свога?»
«Имала сам брата и бабајка,
оба сам их на војску спремила.»
«Шта би дала, да ти који дође?»
«За баба бих оба ока дала,
а за брата руке до лаката,
ал' ми, јадној, нико доћи не ће;
оба су ми лани погинула
на Плочнику, у царевој војсци.»
Ту дјевојци сузе ударише;
брише сузе руком и рукавом,
а тјеша је војвода Милошу:
«Не плач', душо, не гријешаи душе,
већ се моли Богу великоме,
да ти Боже покљони остатак.»
Још је пита Обилић Милошу:
«Чија бјеше, моја секо драга,
чија ћерка, чија л' мила сека?»
Дјевојка му кроз плач одговара:
«Ја сам ћерка бана Витомира,
од богате куће Жарковића,
а сестра сам челника Драгоша.»
Кад то зачу Милош Обилићу,
с врата скида свилену мараму,
с врата скиде, дјевојци је даде:
«На, дјевојко, свилену мараму,
по чему ћеш мене спомињати,
по марами, по имену моме.
Ја ти идем погинути, душо,
на разбоју честитого Кнеза.
Моли Бога, моја душо драга,
да се здраво са Косова вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за Милана свога,
за Милана, Богом побратима,
који ме је Богом побратио,
вишњим Богом и светим Јованом
— ја ћу теби кум вјенчани бити.»
Истом Милош у ријечи био,
а ишета Косанчић Иване,
па кад чуо, шта Обилић каза,
насмеја се и мило му било;
с руке скиде гривну позлаћену,
с руке скиде, дјевојци је даде:
«На, дјевојко, гривну позлаћену,
по чему ћеш мене спомињати,
по тој гривни, по имену моме.
Ја ти идем погинути, душо,
на разбоју честитого Кнеза.
Моли Бога, моја душо драга,
да се здраво са Косова вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за Милана свога,
за Милана, Богом побратима,
— ја ћу теби ручни дјевер бити.»
Још јој вели Косанчић Иване:
«Ој, снашнице, румена ружице,
д'јепа ли си и висока ли си!
Ил' си расла на бор гледајући,
ил' на јаблан, дрво племенито,
ил' на мога побра смишљајући?»
Дјевојка му смјерно одговара:
«Мој дјевере, мој златни прстене!
Нит сам расла на бор гледајући,
ни на твога побра смишљајући,

већ сам била једина у мајке,
па ме добро његовала мајка:
ранила ме медом и шећером,
у јутру ме мл'јекком умивала,
а у вече вином и ракијом,
у по ноћи слатком медовином,
— да јој будем б'јела и румена;
будила ме тананом шибљиком,
— да јој будем танка и висока.»
А то слуша Топлица Милане,
па јунаку врло мило било;
па он скида златан прстен с руке,
с руке скиде, дјевојци га даде:
«На, дјевојко, прстен сува злата,
по чему ћеш мене спомињати,
по прстену, по имену моме.
Ја ти идем погинути, душо,
на разбоју честитого Кнеза.
Моли Бога, моја душо драга,
да се здраво са Косова вратим,
а и тебе добра срећа нађе,
узећу те за вјерну љубовцу.»
— И одоше три војводе бојне.
Дан данише, пак и заночише,
а пред зору рано поранише,
и одоше у Муратов табор.
Три су наше били и убили,
кад стадоше бити четвртога,
ал' погибе Топлица Милане
и погибе Косанчић Иване
и рани се Милош Обилићу,
и поломи све своје оружје,
и изгуби Ждрала: коња свога;
и Турци га жива уватише,
уватише, па га погубише.
Кад је било по преоду сунца,
подигла се Коса Жарковића,
на плећима носи љеба б'јела,
у рукама два кондира златна:
један кондир вина руменого,
други кондир лаћане водиче.
Тако шеће по разбоју млада
по разбоју честитого Кнеза,
и преврће по крви јунаке;
ког јунака у животу нађе,
умива га хлаћаном водичом,
причешћује вином црвенијем
и залаже љебом бијелијем.
Намјера је намјерила била
на јунака Орловића Павла,
на кнежева млада барјактара,
и њега је нашла у животу,
десна му је рука одсечена
и лијена нога до колена,
вита су му ребра изломљена,
виде му се ингерике б'јеле;
измиче га из те много крвце,
умива га хлаћаном водичом,
причешћује вином црвенијем
и залаже љебом бијелијем;
кад јунаку срце занграло,
проговара Орловићу Павле:
«Сестро драга, Косовко дјевојко!
Која ти је голема невоља,
те преврћеш по крви јунаке?
Кога тражиш по разбоју млада?
Или брата или братучеда?
Ал' по гр'јеху стара родитеља?»
Проговара Косовка дјевојка:
«Драги брато, делијо незнана!
Ја од рода никога не тражим:
Нити брата нити братучеда
ни по гр'јеху стара родитеља;
мож' ли знати, делијо незнана,
кад кнез Лаза причешћива војску
код прекрасне Самодрезе цркве,
за три дана триста калуђера?

Сва се српска причестила војска,
најпослије три војводе бојне:
једно јесте Милошу војвода,
а друго је Косанчић Иване,
а треће је Топлица Милане;
њих ја данас по разбоју тражим.
Ал' бесједи Орловићу Павле:
«Сестро драга, Косовко дјевојко!
Видиш, душо, она копља бојна
понајвиша а и понајгушћа,
онде ј' пала крвца од јунака
та добре коњу до стремена,
а јунаку до свилена паса,
онде су ти сва три погинула,
већ ти иди двору бијеломе,
не крвави скута ни рукава.»
Кад то зачу Коса Жарковића,
проли сузе низ бијело лице,
и закука из грла бијела:
«Јао, јадна, худа ти сам среће!
Да се, јадна, за зелен бор хватим,
и он би се зелен осушио!
Браћо, драга, српске војводе,
како бисте, како преминусте,
а како ли робље остависте!»
Па узима Павлове ножеве,
удари се посред срца жива,
мртва кужна поред Павла паде. —
Кад у јутру јутро освануло,
полећела два врана гаврана,
од Косова, поља широкога,
крвавијех кљуна до очију,
и крвавих ногу до колена.
Прелећеше по поља Косова,
Копачник гору прејездеше,
и Јастребац, велику планину,
и Топлицу воду пребродише,
Крушевачку жупу прејездише,
и падоше на бијелу кулу —
баш на кулу славнога Лазара,
један гракће, други проговара:
«Да л' је кула славног кнез-Лазара?
Ил' у кули ниђе никог нема?»
То из куле нитко не чујаше,
већ то чула царица Милица,
па излази пред бијелу кулу,
она пита два врана гаврана:
«Ој Бога вам, два врана гаврана!
Од куда сте јутрос полећели?
Ријесте ли од поља Косова?
Виђесте ли двије силне војске?
Јесу ли се војске удариле?
Чија ли је војска задобила?»
Ал' говоре два врана гаврана:
«Ој Бога нам, царице Милице!
Ми смо јутрос од Косова равна,
виђели смо двије силне војске;
војске су се јуче удариле,
обадва су цара погинула;
од Турака нешто и остало
а од Срба и што је остало
све рањено и искрвављено.»
Истом они тако бесјећаху,
к њима језди Владета војвода,
на Крилоњи, на коњу доброме;
Владета је коња ознојио,
и у б'јелу пјену обукао.
За војводом није никог нема,
и њега су ране освојиле:
једва држи узду од коњица.
Пита њега царица Милица:
«Ој Бога ти, краљева војвода,
што си тако коња ознојио?
Не идеш ли са Косова равна,
не виђе ли честитого Кнеза,
господара и мога и твога?»
Ал' бесједи Владета војвода:

ИВАН РЕНДИЋ

ГРОВНИ СПОМЕНИК У ТРСТУ

«Ој Бога ми, царице Милице!
Та ја идем са поља Косова,
ал' не виђех честитог Кнеза,
већ ја виђех кнежева зеленка,
ћерају га по Косову Турци,
а кнез мислим да је погинуо.»

Кад то зачу царица Милица,
проли сузе низ бијело лице,
пак још пита Владету војводу:
«Још ми кажи, кнежеви војводо!
кад си био на Косову равну,
не виђе ли девет Југовића

и десетог старог Југ-Богдана?»

Ал' бесједи Владета војвода:
«Та ја прођох кроз Косово равни
и ја виђех девет Југовића
и десетог старог Југ-Богдана:
они бјеху у пола Косова,
кржаве им руке до рамена
и зелени мачи до балчача;
али су им малаксале руке
сијекући по Косову Турке.
И ја виђех Бановић Страхињу,
на бојно се копље наслонио,

бојно му се копље преломило,
пак на њега Турци навалише,
до сад мислим да је погинуо.
Кад је било у боју првome,
мртва виђех Ждрала Милошeва,
ал' не виђех Милош Обилића,
може бити, да је погинуо;
и не виђех Вука Бранковића,
не виђех га, не вид'ло га сунце!»

То изрече Владета војвода,
па ободe коња остругама,
и одјезди друмом широкијем.

Госпа стала, за њим гледајући,
гледајући и сузе ронети.
Мало вр'јеме, за дуго не било,
ал' ето ти челника Голуба,
носи десну у лијевој руку,
нас му Кулаш у крв огрезао.

Вели њему царица Милица:
«Што је, болан, слуго Голубане,
зар издаде цара на Косову?»

Ал' говори слуга Голубане:
«Скин' ме госпо, са коња Кулаша,
умиј мене студенем водицом,
и залиј ме црвенијем вином;
тешке су ме ране освојиле».

Скиде њега госпођа Милица:
«Шта би, слуго, у пољу Косову?
Бе погибе славни кнеже Лазо?
Бе погибе стари Југ Богдане?
Бе погибе девет Југовића?
Бе погибе Милош војевода?
Бе погибе Вуче Бранковићу?
Бе погибе Бановић Страхиња?»

Тада слуга поче казивати:
«Сви осташе, госпо, у Косову.
Бе погибе славни кнез Лазаре,
ту су многа копља изломљена,
изломљена и турска и српска,
али више српска него турска,
бранех', госпо, свога господара,
господара, славног кнез-Лазара.
А Југ ти је, госпо, погинуо
у почетку, у боју првоме.
Погибе ти осам Југовића,
ће брат брата издати не шћеде,
докле гође један тецијаше:
још остаде Бошко Југовићу,
крстаи му се по Косову вија,
још разгони Турке на буљке,
као соко тице голубове;
ће огрезну крвца до кољена,
ту погибе Бановић-Страхиња;
Милош ти је, госпо, погинуо
код Ситнице, код воде студене,
ђено многи Турци изгинули;
Милош згуби турског цар-Мурата
и Турака дванаест хиљада;
Бог да прости, ко га је родио!
Он остави спомен роду српском,
да се прича и приповиједа,
док је људи и док је Косова;
а што питаш за проклетог Вука,
проклет био и ко га родио!
Проклето му племе и кољено!
Он издаде цара на Косову
и одведе дванаест хиљада,
госпо моја, љутог оклопника.»

Кад то зачу госпођа Милица,
љуто шнели, до Бога се чује,
јадникује, кано кукавица,
а преврће, кано ластавица;
с њом кукају двије миле шћери:
Вукосава и лијепа Мара,
код дворова славног Лазара...
— А на двору старог Југ-Богдана
везак везла лијепа Босилка,
пјерна љуба Бошка Југовића,
спрам прозора на високој кули;
десним око б'јеле дворе чува,
десном ногом мушко чедо љуба,
а рукама итар везак везе.
Нешто јој се даде погледати
у широко поље под Крушевцем,
ал' се прамен запошеде таме,
а из таме ниче коњаниче:
по добру се коњу положио,
на гриву му главу наслонио,
и склопио око врата руке.

Добар коњиц сав се ознојио,
у голу се воду начинио;
познаје га млада Бошковица,
познаје га, познат не могаше.
Мало вр'јеме за дуго не било,
паде коњиц двору на капију,
па га стаде вриска на вратима,
и о врата бије копитама.

Позна Боса Бошковог Алата,
цикну, млада, кано љута гуја,
ћерћеву је ноге обломиле,
колијевку ногом отуриле,
итро слети низ танану кулу
босонога на мермер-авлију,
гола, нага, у кошуљи танкој,
па отвори на двору капију.

Како Алат уђе на капију,
паде, соко, на прва кољена.
Зове Боса Бошка по имену,
ал' се Бошко љуби не одзива,
нит с' одзива, нит подиже главе;
коса му се с гривом смијешала,
крваве му руке до рамена,
и крваве ноге до чизама,
вита су му ребра изломљена,
све до сабље сабља доватала,
— по ранама усирена крвца.

Кад то виђе танана Босилка,
она паде на камен студени,
она паде, па се обезнани.
Истрчаше из двора дворкиње,
истрчало осам јетрвица,
истрчала Југовића мајка.
Све кукају из бијела грла,
само мајка тврда срца била,
те од срца сузе не пустила,
већ се моли Богу великоме,
да јој Бог да очи соколове
и бијела крила лабудова,
да одлети на Косово равно
и да види осам милих сина
и деветог стар-Југа Богдана.

Што молила Бога, домолила:
Бог јој дао очи соколове
и бијела крила лабудова.
Она лети на Косово равно,
ал' не нађе сина ни једнога
и не нађе старца Југ Богдана,
само нађе девет бојних копља
на копљима девет соколова,
око копља девет добрих коња,
а поред њих девет љутих лава.

Тад завришта девет добрих коња,
и залаја девет љутих лава,
а закликта девет соколова;
и ту мајка тврда срца била,
да од срца сузе не пустила,
већ узима девет добрих коња
и узима девет љутих лава,
и узима девет соколова,
пак се врати двору бијеломе.
Далско је снахе угледале,
мало ближе пред њу ишетале.
Закукало девет удовица,
заплакало девет сиротица,
завриштало девет добрих коња,
залајало девет љутих лава,
закликтало девет соколова;
и ту мајка тврда срца била,
да од срца сузе не пустила.

Кад је било ноћи у по ноћи,
ал' завришта Дамјанов зеленко;
пита мајка Дамјанове љубе:

«Снахо моја, љубо Дамјанова!
«Што нам вришти Дамјанов зеленко?
«Ал' је гладан шенице бјелице,
«Али жедан воде са Звечана?»

Проговара љуба Дамјанова:
«Свекрвице, мајко Дамјанова!
«Нит' је гладан шенице бјелице,
«нити жедан воде са Звечана,
«већ је њега Дамјан научио
«до по ноћи ситну зоб зобати,
«од по ноћи на друм путовати;
«пак он жали свога господара,
«Што га није на себи донио».

И ту мајка тврда срца била,
да од срца сузе не пустила.
Кад у јутру данак освануо,
али лете два врана гаврана,
крвава им крила до рамена,
на кљунове б'јела пјена тргла;
они носе руку од јунака,
и на руци бурма позлаћена,
бацају је у криоце мајци;
узе руку Југовића мајка,
окретала, превртала њоме,
па дозипље љубу Дамјанову:

«Снахо моја, љубо Дамјанова!
«Би л' позвала, чија ј' ово рука?»

Проговара љуба Дамјанова:
«Свекрвице, мајко Дамјанова!
«Ово ј' рука нашега Дамјана,
«јера бурму ја познајем, мајко,
«бурма са мном на вјенчању била».

Узе мајка руку Дамјанову,
окретала, превртала њоме,
пак је руци тихо бесједила:
«Моја руко, зелена јабуко!
«Гдје си расла, гдје л' си устргнута!
«А расла си на криоцу моме,
«устргнута на Косову равном!»

То изусти Југовића мајка,
то изусти, лаку душу пусти,
— препуче јој срце у њедрима,
препуче јој срце под ранама:
девет рана од девет сабаља,
девет рана за девет синона,
и једна би таква доста била,
да иштети срце материно!
... Тешко мајци, чедо проклињући,
а још теже, за њим кукајући.
Боље га је било не родити,
нег ранити и одранити га,
одранити, па га сахранити,
па јединку на гроб одлазити,
— кано мајка Реља Крилатића.
... Снак снила стара у Пазару,
ће је Пазар тама попанула,
сјајан мјесец пао на земљицу,
на Ружицу цркву у Пазару;
све звијезде крају прибјегнуле;
и Даница крвава ижљегла;
а кука јој сиња кукавица
сред Пазара, на Ружици цркви.

Иза сна се баба препанула,
па узима штаку и повлаку
и отиће протопоп-Недјељку,
па му оде снак казивати.

Стаде стари снак толковати:
«Зло си снила, остарјела мајко,
«зло си снила, а горе ће бити!
«Што је Пазар тама попанула,
«пуст ће Пазар теби останути;
«што је мјесец пао на земљицу,
«то ће теби Реља погинути;
«што су звијезде крају прибјегнуле,
«то ће остат многе удовице;
«што ј' Даница крвава ижљегла,
«то ћеш, стара, остат кукавица;
«што ти кука тица на Ружици,
«то ће цркву оборити Турци,
«а и мене, старца погубити.»

Истом стари у ријечи био,

ад сто ти Реље Крилатића,
— на њему је рана седмнајест,
а на Змају двадест и четири. —
Вели Реља својој старој мајци:
«Скии' ме, мајко, са коња витеза,
умиј мене лађаном водицом
и залиј ме вином црвенијем.»
Игро га је мајка послушала.
Па га пита остарјела мајка:
«Шта би, сине, на пољу Косону?»
«Зло би, мајко, на пољу Косону:
Кад је било јутру на уранку,
у прву смо битку ударили;
дочека нас сто хиљада војске:

б'јели коњи, а бјешњи јунаци,
бијеле им око главе чалме;
на један се јуриш ударисмо, —
од њих нико не остаде, мајко,
од нас нико не погибе, мајко.
Кад је било око пола дана,
и на другу војску ударисмо,
дочека нас сто хиљада војске:
црни коњи и црни јунаци
и црне им око главе чалме;
на један се јуриш ударисмо, —
од њих нико не остаде, мајко,
од нас нико не погибе, мајко. —

Кад је било у попасно доба,
удри на нас трећа силна војска:
црна струка, а дугачка копља,
огореле нога до кољена;
на један се јуриш ударисмо,
а на други бити започесмо,
од њих нико, не погибе, мајко,
од нас нико, не остаде, мајко,
сам остаде Реља од Пазара
и он ти је рана допауо.»
То говори Реља Крилатићу,
то говори, а с душом се бори,
то изусти, лаку душу пусти.

Л.

У ноћи

— Рефлексије —

(СРПСТАК)

Искрени и добри посматрачи ухвате често себе у каквој заблуди: замишљају да им се у срцу појавила љубав, да воле — али гле! од једном им се отворе очи, те виде да је то била цука себичност у вези са сујетом.

Себичност, сујета и ова сен, која се крсти именом љубави — на први поглед три тако различна појма, у ствари, пак, мати са две своје нераздвојне кћери!

Љубав игра данас велику улогу, велику у свакоме правцу, велику у свима последицама, велику због заблуде од које полази или на коју се неминуовно праћа.

Љубав, тај дивни, непојамни цвет виших сфера, та маслинова гранчица над човечанством, приступачна је само вишим духовима, људима већег срца, одагвата одавно из ове загушљиве, мрачне средине, у којој се слабост у дивном складу грчевито ухватила за сујету, лебдећи заједно с њоме изнад опалих, тужних гробова свих лепших и узвишених подупирача друштвених; изнад свих болова, изнад свих клетава, над свима јауцима, не гледајући, не слушајући, не разумевајући ништа.

Век највећих напредака, век у коме је човечји дух осетио своју огромну растегаљивост, век полета и клицања — био је у исто доба и век највећег дрхтања, највећег клепанца и највеће слабости. Најбољи је напредак учињен у слабости која је одбацила љубав; најбољи је успех постигнут у сујети која рађа заслепљеност. Сујета је прогутала љубав, као што је и заслепљеност убила врлину и сва чеда њена.

Век напретка развијао се, на жалост, врло, врло једнострано!

Са храма чисте љубави ори се глас свих звона; сва су врата широм отворена; изнутра се осећа диван миомир. Ну, покушајмо да духовним очима продремо у њ, и видећемо небројене олтане, претрпане златом и украсима, небројене симболе на свакоме кораку и небројене свеће у свакоме углу, крај свих олтанара — па ипак влада тајанствени полумрак и тајанствена тишина. Видећемо све, што се у једноме храму може само замислити, али једну ствар, најважнију, нећемо видети: нигде врлине!... Празнина зјапа. Ну звона се оре и даље, а јек се њихов постушно

губи и изумире, док већина свећа пребијена пада на под. Нигде уха, нигде ока!...

Шта мислите: какво би лице начинило целокупно друштво, када би му се неким чудом отвориле очи, те да спази каква је та подлога по којој се креће и да осети какво је у суштини својој све ово цвеће којим се данас кити? Ах, то би било дивно запрепашћење! То би био ударац који би све давашње лажне Олимпе морао из основе потрести и оборити с њих све оне богове, у које већ нико не верује, али ипак пред њима жмури и метанше.

Ја разликујем добре људе од великодушних.

Доброта је најлепши дар којим је природа обдарила људе, шиљући их на овај свет; она је невидљива, а везује слабо и трошно тело садашњости са вечном; она с осмехом на уснама лечи ране које је друштво само себи задало; она је јак лек против друштвеног делиријума. Доброта је најсилнија провија коју је неко узвишено божанство наперило против друштва, да би што јаче истакло разлику између правог, чистога човека и ове садашње друштвене животније.

Великодушност је, пак, само копија, неврродна, намерна, провидна копија доброте коју људи свесно и ради извесног циља показују да би тако прикрили недостатке доброте. Великодушност се истиче док се доброта крије; великодушност налази свој ослонац у људској беди, доброта у срећи; доброта је вечита и стална, великодушност се јавља само у извесним тренуцима и ради постигнућа извесне намере, после чега се губи; великодушност не зависи о доброти, нити мора с њом стајати у вези, шта више има великодушних људи који ни најмање нису добри. Великодушност истиче свој субјекат, служећи му; пред добротом се, пак, субјекат губи и нишезава ради своје околине, ради других. Великодушност је дивна, сјајна, китњаста, охола; њу славе, оневају, пут јој посипају цвећем; њена се хвала разноси по свем свету — у томе јој и лежи циљ! — она је створена ради себе и субјекта свог, објекат долази тек на друго место; доброта је, на против, невидљива, скривена, тајна; она пада, да би друге подигла; она умире, да би друге оживела; њена се реч нигде не чује, али се у толико јаче оважа њен рад. Њена је рука топла, њена је суза искрена, њен је осмех — осмех невинашца.

И изрази су за сваки случај други: добар човек даје, великодушан се жртвује!

Човек је добар, што је тако створен, што друкчијим не може бити; великодушан је, пак, из страха, из слабости, из сујете или из свега овога уједно.

Великодушног човека неће друштво у трку на више, дивећи се величини његовој; доброг човека, на против, гура друштво на ниже, чудећи се глупости његовој, којом се иначе и само радо користи. Великодушан човек копча поузданом ногом у напред ка срећи својој; а добар, као и искрен, слушајући одвећ много своје препуно срце, бива у брзо исцеђен, па за тим потискиван, оборен, прегажен и заборављен.

Друштвена је атмосфера врло непогодна за право, природно цвеће — хоћемо ли ипак цвећа, морамо га градити вештачки.

Друштво се налази у толикој прљавштини да му све оно, што се приближује делању правога човека, изгледа велико и узвишено. Кад се појави човек у правој смислу те речи, човечанство му и нехотице придаје као посмртну несму оне разне блиставе епитете који би имали врло малу вредност, када би се из друштвеног хаоса истицало више таквих уочљивих јединака здравих и снажних, који би били у стању да у равници изврше оно што се с непоколебљивом надом очекује од горе, с висина. Доказ: постанак богова и полубогова с човечјим особинама, постанак светаца, постанак хероја и надземних сила с разним именима, које под тим именима и битним особинама својим крију само слику и израз здравога човека, створа који се умео у неколико извити из загрљаја друштвеног подипа, али који је ипак само човек, дакле нераздвојна честица друштвена, која се од осталих честица само тиме одликује, што у међусобном трењу није ослабила, већ, на против, ојачала све своје моћи.

Узвишеност је погрешан назив за правилни ток људског делања на правој путу међу људима, дакле у низини; а величина није ништа друго до здравље ненарушено и стално, здравље ума и срца — здравље карактера.

Молим вас, приклонимо главе ниже — још ниже; утишајмо дах и заглашимо силно куцање срцаца својих, јер се ево приближило друштвеном — нашем — „Свјатаја Сијатих“, приближило се и осетисмо жарки пламен са жртвеника пред највећим божанством свега човечанства! Пламен је тај силан, огроман, неодољив, као и божанство пред којим се подиже: бесмртан, вечит. Његова се моћ простира на све који му на дохват дођу, запаљујући их и повлачећи их без околишења за собом, без милости, без наде у повратак.

То највеће божанство, тај најсилнији покретач свега друштва, коме сви у неосказаном буниду окрећу своје светле очи, коме сви грозничаво пружају у оретање своје уздрхтале руке, коме сви трче не обзирући се на препоне и не слушајући опомене палих жртава — највеће светило на путу којим сви гредемо, била је и остаће свагда: *слава!*

Слава, највећа реакција коју су појединци покушали да иставе пред друштво у циљу да се отргну из његова челичног загрљаја; највиша тачка којој је управљен сваки скок; лек за све претрпљене недаће, за све болове, за сва падања, за све јауке и сузе; то је обећани или очекивани осмех који треба да растера тмину над читавим морем

јада; то је дим после угашеног пожара, једно ништа, од кога се све очекује — подлога без подлоге!

Ни једна друштвена појава нема толико различних и противречних имена, као што је то случај са славом. Она се према приликама крсти zgodним именом, кријући своје властито; изгледа ми, као да се човечанство стиди тога најсилнијег покретача свог, те с тога и измишља толике псеудониме за њега, узносећи обилазним путем славољубље на ступањ врлине.

За част! за хуманост! за слободу! за љубав! кличе друштво јурећи бесно напред, ломећи копча, пребијајући мачеве, крваве главе, покривено ранама, а гоњено силним славољубљем својих делића. Ну усред тога вихора, усред страсних, загушених усклика — од једном се извије у зрак прави и једини истинити крик, право име свих оних псеудонима: за славу!

Слава није више само награда, она је циљ.

Замислите диван бокор племенитих ружа најлепших боја и мириса, али усађен у рђаву земљу, незгодну за растање његово. А поред тога нека му и светлост није најпогоднија, већ нека долази само сломљена кроз разне призме изнад њега. Гледајте те цветове колико год хоћете, обасипајте их највећом љубављу и пажњом, заборавите чак и себе покрај њих — па ипак нећете ништа успети, док не уклоните, ако се то у опште још може, узроке њихове клоуности. Они ће морати пропасти и нестати са свога попришта, а у гроб са собом понеће само лепе жеље своје околине и вајкања ваша. Рекао сам *руже*; ну, могао сам са свим безбрижно рећи, да замислите здраве и чисте људе у данашњем друштвеном склопу, окружене оваквом загушљивом атмосфером! Као у првом случају, тако би исто и овде у брзо морао наступити неизбежни слом: нестало би мириса, одмах за тим и свежине и најзад бисмо пред собом имали само пропале животе и дуг низ тужних гробова. И изнад њих би кличући узлетала фурија друштвена високо и све више, засењујући очи у задовољне и умирене масе

Човечанство се налази у храму великих слутња. Ево једне:

Ја сам потпуно уверен да се ово данашње друштвено стање не може на боље окренути, пошто се и друштво развија по природним законима, код којих нема назадовања. Друштвени је живот већ толико до најмањих ситница уочљив и толико су већ развијене све нијансе целокупног друштвеног карактера, да се једино може ићи и гледати у напред — а шта нас тамо напред очекује, можемо од прилике већ закључити

Мрачна, неосветљена, бурна ноћ без звезда, која се развила из сутова, ну коју не очекује зора, приближује се данашњем човечанству по мало али стално. Силни ветрови њени гасе буктиње које је истина изнела пред нас, да бисмо кроз друштвени мрак ипак к ној нашла пут; а дрека ноћних духова одвлачи друштвену пажњу на странпутнице којима се лако залута.

И друштво заиста лута и лутаће вечито. Луни ли, пак, у бесвесном јуришу свом преко појединаца, главом о какав тврђи предмет, нека се ни на кога не тужи, нити се коме јада, јер ће његов бол онда бити исто тако не-

разумљив за појединца, као што је и бол појединца био неразумљив и предмет смеха друштвеног.

Велика друштвена поћ биће ера великих речи.

Велике речи и силни усклици лебдеће по ваздуху, док подземна ровења својом тутњавом не доврше меланхоличну симфонију воју друштво тако својски мами са жица свога уображења, уљуљкујући само себе у дубок латаргичан сан, узнемираван страшним сновима и праскањем дрва на згаришту свих врлина људских....

Априла 1901. год.

Београд.

Павле В. Милатовић.

Дожекак

Редом вас нестаје, моји снови златни,
Једног ће те дана развејани бити;
Млађана ми душа, још љубави жудна,
Сузе ће за срећним часовима лити.
Нећу да те варам, јадна моја драга,
Заборави мене и спомене свеже.
Без сунца су наши младалачки дани,
А још гори они што пред нама леже!
Ми се растајемо и разилазимо,
Некад једним путем ходисмо у миљу;
Ми се растајемо и разилазимо,
Ал' ни једно од нас неће стићи циљу.

Београд.

Влад. Станимировић.

Мој друг

— Милош Л. Ђирковић —

(НАСТАВАК)

Како једном седим усамљен. Отворно сам широм прозоре, те ми свежи зрак улази унутра. Небо беше јасно и ведро; докле год је око допирало није било облачка. Оно се својом јасноћом тако слагало са хармонијом моје душе. Из врта је лелујао јаки мирис тек расцветале липе. Свуд у околи владала је велика тишина, да се чуло како и саме бубице зује по млаком ваздуху; ласте су цвркатале и високо се уздишале, као да им слађе беше попети се на толику висину. Једна муха безбрижно је зујала то дижући се у вис на араку мајскога сунца, то улећући кроз отворени прозор мени у собу. Под стрехом беше паук разапео своје мреже. Гледао сам како муха, с неким предуверењем да јој је

блиска опасност, облази све даље, али ипак веома радознано погледа на ту страну. Од једном њено зујање престаде. Погледах: она се копрцала у мрежи, заплелећи се све више, а тамо велики гадни паук шчепао своју жртву. — „Колико и колико пута“, помислих: „бива тако и у нашем животу. Човек види себе на окомку бездне, па ипак хоће корак у напред“.

Неко кудну лагано на вратима моје собе. Пренух се и на мој одговор унутра уђе један од мојих најбољих другова, Михајило Димитријевић. Његов долазак беше ми добро дошао да се истргнем на онога полудремежа, из оних вала камо ме је све више вукло осећање слатке женске љубави.

— Шта је то с тобом? упита ме седнувши на диван. — Већ толико времена нисам те видео. Да ниси болестан?

— Ни најмање, одговорих му. — За то се немој бринути.

— Али зашто ти се очи тако светле? Лице ти је бледо, очи упале, онао си као да месецима не слазиш са постеље.

— Имао сам синоћ јаку ватру. Мора бити од назеба је.

— А јесу ли ти кували теја?

Не могах а да се не насмејем.

— Не бој се, Мишо; није ствар како ти замишљаш. Проћи ће то већ.

Добри Михајило био је и сада оне ђуди, какве сам га знао пре толико година. Према свакоме другу нежна мати и заштитник. Морао сам му неколико пута рећи да ми је добро, иначе би се и сам постарао за лекара.

Поче ми говорити о себи. Ове године завршио је своје школовање и преда мном развијао план своје будућности. У његову мирном гласу осећала се радост што може открити своје срце пред другим лицем; у његовим очима огледало се дубоко осећање преданости послу, у који је све полагао и за који је био спреман све жртвовати. Говорио је лако, неусињено, од срца, просто и разговетно — једна од његових сјајних особина којима је тако обилно располагао.

— А ти си добио госта, је ли? најзад упита ме. — Па како ти изгледа, могу ли да нађем узрок твојој болести? —

Ја смагнух раменима и насмејах се.

— За цело је као и све остале те врсте? Учена много, страшно озбиљна, говори на силу. На сто корака дају се одмах познати, јер су све једнаке. Ах, чија је ова млада девојка што овако достојанствено корача?

Иван Николић враћао се баш тада из своје уобичајене шетње. С њим је ишла и Јелица. Поздравивши нас достојанственим поклоном главе, она као и да не виде ону необичну пажњу и изненађење Михајилову.

IV.

Ја сам познавао Михајила Димитријевића одавно, још од детињства. Свршили смо гимназију заједно и у исто доба ступили у Велику Школу. Отац његов, Димитрије Димитријевић, окружни лекар у моме родном месту, човек познат са своје благе ђуди и нитома срца, свршио је медицински факултет у Петроградском универзитету и после кратке своје праксе у Србији дошао у наш град. Целог свога века трчао је без станка и одмора од бедних и болесних; посећивао је сваки кутић повереног му округа и био чувен као врло умешан и врло некусан

лекар. Но како је био човек лаке руке, то се — и поред свеколиког свог рада и трчања — није умео никако користити својим стањем; он је имао да живи како приличи једном човеку његова положаја и он се тиме потпуно задовољао. Тим више се бавио о васпитању свога сина, васпитавајући га по системи коју је сам за најбољу држао. Већ дететом он се налазио у очеву кабинету, слушајући његове мудре и практичне савете, а у доцније доба водио је сам потпуно старање о свима инструментима и сваком приликом, кадгод би му време допустило, ишао са оцем по округу.

С мајком пак, мирном и пажљивом Русињом (он је био Србин само у пола, јер се Димитрије Димитријевић у Русији и оженио), читао је редовно кратку историју руске литературе на руском, Доситијеве басне и Вукове народне приповетке. Већ као гимназијски ученик, у шестом разреду, он је руски и француски говорио потпуно а немачки читао. Песнике је нарочито волео и стихове читао некако особито чудним нагласком. Ја сам с њим појимао тек сву драг поезије, почео да разумевам сву топлину и милину њене музике. Било ми је слатко и топло некако око срца седећи у његовој близини и слушајући како његов звонки глас цитује снажне стихове дајући им неки монотони, јасни звук. — „Да, да, красна је ствар то поезија. Чини ми се без ње не бих могао живети!“ И онда отпочне:

„Има дана и часова кад те ништа не весели,
Кад ти срце и не жали, и не љуби, и не жели.
Кад овлада мрачна пустињ у дубини твојих груди,
Кад ти поглед бесмислено у далеке равни бауди —
А тежак се отме удах, и твоје се чело смрачи,
И ти не знаш у том часу ни од куда је? ни шта значи?

„Чудна је ствар живот људски, мој драги,
и благо оном ко се у његовој вечној борби не разочара.“

А одмакле ли се од мајке и сврши ли послао у очеву кабинету, трчао је одмах доле на реку испод самога града и бацао удицу, или скакао са највишег бедема градског и натпливао се са босим и прљавим рибарима. Мајка се за њ особито бринула због његове тако живе нарави, али отац није придавао тому велике пажње. Призирао је у њему срчану младост, чије је изливе тешко зауставити. Само га је једном јако покарао, кад су га полунесвеслог донели кући, јер је при скакању с бедема ударио главом о камен, докле га је мати после овог догађаја држала недељу дана затворена.

У седмом разреду умре му отац изненада, од апоплексичног удара. Смрт очева била је од јаког утицаја на њега, али његова свајна природа издржа лако све. Мајка му, наравно, није могла оца заменити, те се он сам трудио да прошлост заборави и да не застане на путу којим је пошао. Она вада кротка и смирна, вада добра и нежна мати, заклони у скоро после мужевљеве смрти своје благе очи, остављајући сина самохрана у свету и препоручујући га заштити неких даљих рођака у Русији.

За живота свога, Димитрије Димитријевић желео је да му и син пође истим путем. Али Михајило, како осећао мало наклоности према медицини, ступивши у ве-

лику школу оде у философски факултет. И овде се Михајило умео врло брзо наћи да у скоро придобије све и постане личност на коју се морало у сваком случају рачунати. Његова симпатична жива појава, која човеку импонује својом лепотом и самоувереношћу тона, говора и покрета, изазивала је допадање непознатих: сви за њ распитиваху. Он се позна с многим младим људима, доби приступ у многу отменију кућу. Њега тражаху, у његову друштву

П. УБАВНИЋ

ЈОВАН СТЕРИЈА ПОНОВИЋ

беше врло пријатно. А он сам пак знао је врло добро, где му ваља показати се пријатним, у којој пак прилици смелим. Другови га тако рећи обожаваху, женскиње беше њиме усхићено.

Старајући се да му у животу не буде ништа излишно, он се умео побринути да задовољи и fine захтеве свога духа. Дух и тело развијаху се у њега потпуно равномерно; нигде не беше укрштања или уштрба једној страни, те се и није требало бојати, да ће се ма кад доћи у неразрењивии узао. И држећи се тога, он је знао да увек повуче тачну границу, преко које се на штету није смело прећи.

Лепоти се није слепо подавао нити је за њоме непромишљено и слепо трчао. Летети научинастим крилима по

ваздуху и плести фантастичне слике без тврђе подлоге, било је за њ то исто што и непромишљено рушити свој опстанак. За то само његов занос и није био такав, да се у последњем часу није имао ни на шта ослоњити. Женскиње говораше да је без осећања, завидљив и да је охол. Ни једно ни друго не беше у ствари. Баш је његова природа била, чини ми се, сва од осећања; жеља да помогне свакоме искључивала је и саму помисао на охолост. Такав је био кад је и последњи пут к мени дошао. Све очувано у најдрапој младости, у свежој бујној снази, у чедној поносности.

V.

Крајем маја отишли смо изван града. Навина Ивана Николића, које се није хтео ни сада ослободити, беше да лето проведе у своме винограду. Беше пао већ први почетак топломе лету, и жарки, скоро загушљиви дани ступаху један иза другог. Поља већ у велико зелена, класје наједрало и тихо се нија на слабом ветру. А сунце припекло некако особито: јара игра пред очима. Жагор проструји по целом пољу тек онда кад се радници окупе око ручка. Иначе је све некако глухо, тајанствено. Подневна жега умара све и живот заструји својим јачим током тек у вече, кад се сунце сакрије иза великог, зеленог брда испред наше куће. И онда распе се жагор по целом околу и помешан са туним звуком лапаца око робијашких ногу расплињује се по прохлађеном ваздуху....

Јелица, живећи за толико време са свим повучено и више у манастирској тишини, донела је собом сву драганост и живост, што се у ње испољавало до најмањих ситуација. Книге, шетња, разговор и премислање чинише је много спокојнијом и срећнијом и она се као у сву сећала великог града, његова шумног живота, звучне свирке и грмавине кола. И гледајући више пута како у изливима своје радости чини прости детине, више покрете, ја сам заборављао на њене дубоке тамне очи које су од свега тога јасно одударале и показивале на потајан пламен што ће негда букнути свом снагом својом и поћи незнано куд за животом и његовим слатима, не обзирући се ни на какве препреке и препоне што их друштво ставља.

Њу је заносно пробуђени и подмлађени живот целе околице, и она петински срећна, у пуном развоју своје снажне природе, одавала му се потпуно и жедно црпала сласти које се пред њом тако богато отворише. Уживала је у сваком роснатом јутру, у подневној жежи, седећи у хладу гранате липе, у благом жагором испуњеном вечеру. Осећала је потребу свежег, оштрог зрака.

И она му се подавала као какво дете, седећи на мекој зеленој трави, са раширеним зеницама и отвореним устима и удисала га пуним плућима, а сва, сва као да беше предана тихом осећању задовољства, гледајући весело плаво небо и ону свечану тишину која се свуда око ње простирала, која би кадшто била прекинута зујањем вредних инсеката и удаљеним куцањем делова.

Једном бејасмо сви на окупу. Михајило је већ, као стари познаник, редовно с нама остајао и доцкан у ноћ одлазио у град. И сам он као да се врло променнио: долазно је врло често, пријатно му је зар било у друштву Јелицину, занимао ју је својом красном беседом лако, неусиљено, или се сав претварао у ухо и пазно да му се ни једна реч њена не измакне. — На пољу се већ почео хватати сутоц. Стари Иван Николић седео је као обично у својој столици и дубоко се упустио са мном у разговор о једном врло важном питању наше спољне политике, које

је тада занимало све (у опште, он је радо показивао мишљење о политичким догађајима и често им придавао пажњу коју они нису заслуживали); Михајило је нешто објашњивао Јелици. У том унесоше лампу. Мека светлост сијала је кроз отворене прозоре и обележила високу уску пругу на мрачном багрену испред куће; лештирице улетаху унутра и зујаху око тек запаљене лампе. Јелица је седела у сенци светлости а на супротном зиду оцртавао се њен фини профил.

— Ну Михајило, прекиде га Иван Николић (у таквим приликама он у опште није пазно на правила општења и увек је титулу заборављао), — као што изгледа Ви сте се сав претворили у објашњење?

Михајило се окрете и насмеши.

— Не знате, ујаче, како господин Димитријевић има моћ да ствари представи у њихову правом облику. Не могу чак да се ослоњим на своје суђење ни о предметима о којима давно имам прецизније мишљење. Радо бих увек да чујем и његово мишљење, одговори Јелица место њега.

— Немојте робу сувише прецењивати, рече Михајило и благо се осмехну.

— Зар и онда кад кунац потпуно верује? ушта Јелица.

— Да, Михајило увек располаже лепом беседом. Биће добар професор! умеша се и старица која се дотле занемала својим плетивом и чије су игле у тишини тихо ударале једна о другу.

— Али ја бих радо чуо што од тебе, настави поново Иван Николић: — Давно не чух твоје свирке.

Јеличина свирка чинила је увек неисказано дубок утисак на мене и по страсти којом је изводила најснажније тонове, и по величини сваге што се смело упуштала у највеће финесе, и по наглим и смелим прелазима који су под њеном руком добивали необичну чар. На речи старчеве она се лагано диже и подиже капак с гласовира. Снажно полетеше прсти по диркама и захорише се дивни, чаробни звуци који као да изражаваху у томе тренутку почетак незнаној тузи, помешаној са извесним приливима непомућене радости и задовољства, настуше тихе, слатке среће над којом се вију облаци скоре и неодољиве буре. Од финих тонова, од красне мелодије, од блиске присутности даха девојачког, од њених успамтелних образа и светлих очију, груди се јаче надимале, срце живље ударало а душа лутала по неодређеној висини....

Потпуно изненађени сећасмо сви ту не усуђујући се покренути се ни једним делом; ја сам могао само видети како њена лепа глава са дивном раскошном косом по кадшто задрхће, како јој се горњи део виткога тела с времена на време у напред нагне и дуги бели прсти још јаче прелете преко дирки. Од једном она престаде и не слушајући наше отргнуто „ах!“ и стаде украј прозора.

— Тако, тако само! прихвати Иван Николић прекидајући тишину која наста у соби. — Допусти да ти изразим своју хвалу и задовољство.

— Збиља, прихватих и ја; само одушевљење и потпуно разумевање композитора могли су дати такве звуке.

— Хвала Вам! рече она окренувши се сва зарумњена, са раширеним косом на челу и високо уздигнутим грудима. Почаст припада композитору а не мени. Ја се задовољавам и тиме, ако сам могла дати живота опоме што је он хтео. Али Ви још ћутите? рече затим окрећући се Михајилу који још није могао доћи до речи по је, вероватно, настављао прекинути свршетак.

— Не замерите ми, али тешко је то у овај мах рећи, отпоче он. — Да Вас обаспем хвалом, мислићете, можда; то су обичне речи у таквим приликама. Међутим допустите да приметим, пијеса коју сте одсвирали давно ми је позната. Моја покојна мати била је ватрени обожава-лац Шуберта. Сад ми је као да сам видео њено благо и мило лице, где се под утницајем заноса преображава и за окладним звуцима узноси некуд далеко, а душа лебди и трепери од радосног узбуђења и заборавља у тај мах све земаљско.

— Ви немате мајке? унита Јелица.

— Немам; и отац ми је умро.

— Чудновато! И ја немам никога!

— Како је леп месец! узвикну затим ступајући ближе прозору и трудећи се, очевидно, да прекине протест што се спремао од обоје старих због њених последњих речи.

— Волите ли и Ви да посматрате месец с прозора? окрете се мени.

— Да!

— Мени се то веома допада!

— Зашто не бисмо сишло до врта? унита Михајило. —

— Ноћ је тако свежа и пуна мириса.

— Са свим, имате потпуно право! узвикну тихо. — Ви ћете остати овде, је л' те, ујаче?

— Ноћна свежина штоди ми. Идите сами!

Сиђосмо лагано у башту. Из ње је вејало благим мирисом на руку и лиандер. У ваздуху се осећало готово хладно, оштро, све-же; цвеће је стајало мирно не крећући се; са Саве дизао се лагани вео паре; у даљини протегну се потмуло нечији глас; преко моста пројури брзо као утвара доцни воз.

Јелица лагано уздрхта.

— Хоћете ли да Вам донесем огртач? унитах је.

— Хвала Вам, не треба. То је од све-жине. Како мирисе цвеће! узвикну лагано.

Михајило откиде неколико стручака и пружи јој.

— Хвала Вам, и сама имам! То је мла-дост у пуној снази свога живота, зар не? Како ми је мило! Полетела бих као да су ми крила нарасла! Ви не верујете? окрете се нама а затим отрча и спусти се до стола испод старе липе. —

VI.

Прошло је још неколико дана. Никакве видљиве про-мене, никакве новине; живот је текао својим старим током. Иван Николић слазио је кадшто до града или се занимао око радника у пољу; старица је трчала за Јелицом, ра-спитивала је о свему, следајући да јој и најмању жељу испуни, она се и сада свом снагом одавала свом новом животу. Крај наших испита приближавао се, ваљало је мислити на одлазак.

Да, требало је већ ноћи својима, а између нас још не беше дошло до објашњења. И тада сам могао видети како су велике и многе тајне у животу човечјем, тајне којима не можеш почетак наћи, нити их умеш објаснити. Осећаш се као слаба играчка у њиховим рукама. Сећао сам се првог заноса који је на мене учинила њена вели-чанствена појава, сећао се усхићења, вала моје прве љу-бави и оног чисто болесног стања у коме се тада човек

налази. Куда је све то отишло? . . . Она је и сад била пред мојим очима; наша је дружба бивала све чешћа, били смо све искренији једно према другоме, па ипак до правог објашњења између нас није дошло. Оно топло осећање, које се у почетку тако силно јавило и које сам морао сма-трати као знаке прве љубави, све се више губило. На место тога ступила је веза чистог, искреног и правог при-јатељства.

— Не можете замислити, рече ми једном: како ми је добро у Вашој близини. Осећам да нема тајне коју Вам не бих смела поверити. Брата нисам запамтила, али ве-рујем да ни према њему не бих могла бити искренија.

— Хвала Вам, рекох јој. — Рачунајте и од сада; а нађе ли Вас бол, будите уверени да ћете у мени имати искреног пријатеља и саучесника.

— Потпуно Вам верујем, с тога ми и пада тешко Ваш скорашњи одлазак. У друштву Вашем и господина Димитријевића било ми је тако добро.

— Михајило остаје овде преко одмора, одвратих; надам се да наш расанак неће дуго трајати.

— Али ето где већ неколико дана не долази. Шта

Из српске војске: АРТИЉЕРИЈСКИ ПОХОД

би то могло да значи? Или му је већ досадила наша дру-жба и пријатељство? унита ме затим.

— Не мислим тако, рекох: јер Михајила добро знам. Он се увек поред Вас добро осећао (она лако порумене); и колико због мене долази, рекао бих да га још нешто овамо вуче

— Ех, куда Ви сад хоћете! упаде ми она у реч.

— Што га пак тако дуго нема, ваља тумачити про-сто тиме, што је ових дана имао последње испите. Али вечерас му се свакако надам.

Тог вечера Михајило дође нешто доцније. Ходећи бејаш му изишао у сусрет. Путања се спуштала одмах иза нашега стана преко стрмога брда, ограђена ниским скоро потиресаним багреном, и на једно сто корака изла-зила на широки скоро посути насип.

— Тако дуго! рекох поздрављајући га и пружајући му руку.

— Да, морало је бити, одговори ми смећећи се и са изразом безграничне радости на закареном лицу:

ИВАН ГРОХАР

СВ. АНТОНИЈЕ

— Једва једном свршено је. Пред собом видиш будућег учитеља.

— Али не и цевидлаку професора, наставних шалећи се. — Могу ти дакле честитати?

— О да како! и он ми поново пружи своју облу, белу руку.

Неколико корака иђасмо ћутећи. Михајило, обузет радошћу и мислима на скору самосталност и свој рад, говорио је мање него обично.

— Досадно нам је већ без тебе, рекох прекидајући тишћу. — Давас смо баш о теби говорили.

— Е да? А видиш, и ја сам хтео нарочито с тобом говорити. Насмејахеш се можда, али ћу ти рећи. Од тебе немам бољег пријатеља.

— Говори! рекох му.

— Знаш ли: ја волим Јелицу!

Он рече то просто, брзо и без икаквог устезања. Погледах га зачуђено. И ако се његова наклоност према њој дала приметити, ипак се нисам надао тако скором решењу. Он је гледао испред себе; лице му је било још више румено.

— Збиља? упитих.

— Можеш мислити што ти је воља, али је истина.

— Али кад, како? наставих зачуђено: Ти ми раније о томе ниси ништа спомињао.

— И сам не знам. Дошло је ненадно, брзо, а после: такве се ствари не дају подврћи анализи. Почетак им не можеш наћи, а крај?... .

— Да не буде само обична ђачка љубав?

— Не, не! У то сам уверен. Још вечерас морам говорити с њом.

— Зашто не и сада? и руком му показах на витку прилику Јеличину, која се у врту савијала око цвећа. — До виђења на вечери!

— Али куда, зашто бежиш? Почекај! рече ми.

— До виђења! понових смешећи се и наставих свој пут путањом. После неколико тренутака био сам већ на великом, широком насипу.

За вечером било је као обично. На Јеличину лицу примећавала се већа ружина по иначе, а по немирном држању могло се као поуздано знати, да је Михајило говорио с њом. По изразу лица могао сам мислити да ни она није била хладна према Михајиловој објашњењу и да је све на своме месту.

— Јеси ли задовољан? упитих га, чим ми се указа први слободан тренутак.

— Као што видиш: потпуно!

— А Јелица?

— И она.

После неколико дана имао је Михајило озбиљна разговора с Иваном Николићем. Стари бејаху и сами врло изненађени, но немајући ништа противу њега, а чувши да је и Јелица дала свој пристапак, нису се ни најмање устезали да даду свој благослов.

— Зашто бисмо тражили бољу прилику? рече ми старац после тога: — Ви га и сами добро познајете, другови сте из детињства. С моје стране пак могу вам рећи да сам га заволео као сина, а старица га просто обожава! На шта бисмо имали више да желимо?

(НАСТАВЉА СЕ)

Акорди

XI.

Appassionato.

валима бистре реке врба купа гране своје,
И шумори лишће свеже песму вечну, песму
тајну...

Свуда жубор. Само горе у даљини немо стоје
Тамо од куд месец бледи пушта прву зраку
сјајну.

За брда је већ дан мино, —

Ноћ влаџима село скрива, —

Ал' долином песма звони:

Пастир драгу то дозива.

И ја чекам. Чело, дођи!

Моје срце чежња мори;

Давно нисам око глед'о

Што ми срцу пламен створи.

Ох, дођи ми, драга! Наслони главу на груди моје —
Ту где тајно, сакривено, огањ свети силно гори; —
А лахор ће нежно, благо-свилне мрејт' власи твоје
Док ти срце раздрагано о љубави нашој збори.
Светлиће нам луча с неба. Ја ћу грлит стас твој вити
И ко путник уморени, кога и глад и жеђ море,
Са усана свежих страсно ја-ћу сладак дах ти пити
Док с истока не засветли сјај пурпурни чисте зоре.

VII.

Doloroso.

О, лахоре благи са далеких страна.
Што ми нежно хладиш загрејано чело, —
Знадем где си био... Ох, свакога дана
Срце би ми тамо полетети хтело.

Лелујаш ми власи и шапћеш ми ти'о
Да си онде био куд ми жеље хите —
Где је бриљан свежи своје гране свио
Над крстићем малим, покрај дафне вите.

И полако крилцем ти си хумку дирн'о —
Да не будиш Ону што ту тихо спава, —
И захвална, што си туда прошо мирно,
Климнула ти главом љубичица плава.

А кад онет проћеш крај места ми мила,
Шапни моје име, и реци да страда
Онај ком је срце тешка туга свила,
Срце које пати без вере и нада.

Зајечар.
1901.

Милутин Јовановић.

Косовска епонеја

ПРЕГЛЕД ПОКУШАЈА ЗА САСТАВ НАРОДНОГ
ЕПА О ВОЈУ НА КОСОВУ

ОД С.

(НАСТАВАК)

Павић у своме предговору уз Мартићеву епонеју, међу покушајима који су „у његовој књижици из различитог доба сабране па за то формално хетерогене pjesме свели у један облик“, и који су „оне прабинне, што међ појединим дијеловима преосташе, испунили“, — наводи на првоме месту покушај уважене госпође Елодије Чед. Мијатовића, а за тим и покушај аустријскога Немца Карла Гребера. За њих сâм Павић вели, да су његов „распоред нај сачуваних pjesама“ и његове „приједлоге, како би се преостале празнине згодни испуниле, употребити самосталније“.

Прећи ћемо најпре први од тих покушаја, који је штампан на енглеском језику:

*Kosovo an attempt to bring serbian national songs, into one poem. Translated and arranged by Madame Elodie Lawton Mijatovich, etc., London 1881.**

Госпођа Елодија у предговору своме вели: „Наш се покушај по највише ослања на Павићев нацрт, али се ипак у неколико разликује од њега“. Одступања нису незнатна, а чињена су, свакојако, у корист самога спева, као и у корист народне поезије која је Павићевим нацртом јако оштећена. Госпођа Елодија више се придржала народнога текста него Павић. Па и распоред песама у многоме је различан од распореда у Павића.

Спев је подељен у 14 песама (Павићев нацрт у 9), и има 1760 стихова, а спеван је у десетерцу. Све су песме испод 110 стихова, изузимајући једне (Страхињић бан) са 653 стиха; а најмања је од 40 стихова.

1. песма је „Мара и Вукосава“ — пре-

* Госпођа Елодија позната је у Енглеској са више својих књижевних радова, од којих ћемо напоменути: „*Aimee, the story of a life*“; — „*Carine Steinburgh*“; — „*History of modern Serbia*“; — „*Serbian folk-lore*“, etc.

певана приморска (бр. 5), која у Павића чини други део прве песме.

2. „*Султан Мурат позива цара Лазара*“ — одговара првом делу прве песме Павићеве, али с изменама: докле Павић одмах почиње стиховима: „Цар Мурате у Косово паде“... после чега долази позив Лазару и Лазаров „савет“ у Крушевцу, дотле се овде одмах почиње с гозбом (и вѣћем) у Крушевцу, којом приликом татари изненадно доноси Муратов позив. Обрада је много друкчија него у Павића; ту нема ни помена о позивању Маџара и Хрвата у помоћ.

3. „*Турци на Косову*“ — епизода о Страхињићу бану. Докле Павић почиње ову песму од мајчиног писма, дотле је овде укратко описан гостопримни дочек банов у тазбини; сем тога, употребљени су аргументи којима Југ Богдан одвраћа Страхињића од Косова, као и стихови на завршетку кад Југ позива синове да исеку сестру, — чега у Павића нема.

4. „*Мусић Стеван*“, — први део народне песме истога имена: Стеванов полазак на Косово.

5. „*Царица Милица моли цара Лазара да јој остави у Крушевцу једнога од девет браће*“, — потпуно преведен први део Вукове „Цар Лазар и царица Милица“; ни трага од „угрске господе“ Павићеве, нити има оног нерасудног набрајања српске војске, које је диже до несмисленог броја.

6. „*Цар Лазар се иривољева небеском царству*“, — потпуни превод првог дела Вукове песме „Пропаст царства српскога“; код Павића тога нема ни у колико.

7. „*Иван се враћа из турскога табора*“, — превод четвртог из Вукових комада; предлог Павићев за допуну у почетку и на завршетку тога комада није примљен.

8. „*Косовка девојка*“, — онако, како је Новаковић обрадио у својој V песми.

9. „*Вечера у очи боја*“, — потпуни превод трећег Вукова комада, без Павићевих дометака.

10. „*Милош Обилић убија цара Мурата*“, — по Петрановићевој песми (а не по бугарштини као у Павића), само је опис краји: Милош убија

Мурата „злаћеним ханџаром“, а за тим вади сабљу и сече везире под чадором, па излеће у ноће и са својим побратимима јуриша у Турке: ту је и „бака са стене“ која учи Турке како ће савладати Милоша; завршни су сти-

Из српске војске:
СИН НИШКЕ АРТИЉЕРИЈЕ

Из српске војске: ПАЉБА ТОПОВИМА

хови (кад Милош савладан позива Лазара у помоћ) по бугарштици.

11. „Косовски бој“, — почиње с прерађеним другим делом Вукове песме „Пропаст царства српскога“ („Маче војску...“), у главном по Павићевој преради; но ту парадирвају Вукашин с браћом и Херцег Степан (Duke Stephan), — чега ни у Павића нема; сиршетак је песме (када Лазара и Милоша доводе пред Мурата и овај наређује како да их укопају) као у Петрановића.

12. „Царица Милица добија гласе о смрти цара Лазара“, — потпуно као у Новаковићевој IX песми, без каквих Павићевих додавања на, разуме се, и без његова последњег стиха: како се Милица од жалости „живо срце распукнуло“!

13. „Војвода Радич“, — по Павићеву другом делу седме песме; Радич је овде „босански“ војвода.

14. „Косовка девојка после боја“, — по Новаковићу. Госпођа Елодија није употребила песму „Мајка Југовића на Косову“ којом Павић завршује свој нацрт, а из разлога: „јер нам се чини да спартански карактер, који се у тој песми придаје старој жени Југа Богдана, сувише опомиње на производ књижевнички, а врло мало на народни сељачки појам о жени“. Госпођа Елодија је имала право што ту песму из збирке Јукић-Мартићеве није употребила, јер се на њу одиста и може односити поменути замерка; али находимо да је у место ње могла бити употребљена Вукова „Смрт мајке Југовића“, код које та замерка отпада. После свега великог јада што га мајка Југовића преживљује на Косову, она у Јукићевој песми теши своје снахе речима:

„Не лудујте! моје невјестине,
 „Богу хвала на његову дару!
 „Па их мада нв родња нисам,
 „Да ми леже на меку душеку,
 „Већ да бране земљу од душмана;
 „Не плачите, моје кћерце драге!
 „Ал' и јесу одлетјели ждрали,
 „Остали су птићи ждраловићи;
 „Хранићемо птиће ждраловиће:
 „Наше илеме позинути ноће,
 „Наши двори остат' пусти неће!“

Тим се стиховима завршује и сама песма, — мајка Југовића јуначки преживљује ране и болове материнског срца. Код такве мајке и може бити говора о књижевничком спартанизму. Међу тим, друкчија је мајка Југовића у Вуковој песми, за коју Новаковић *) вели: „У њој видимо где се бори осећање дужности с осећањем материнског срца. По мом разумевању, песник је хтео да представи, да мати осећа да јој је на понос, што су јој синови, вршећи дужност, славно погинули, па се с тим осећањем мери друго, јаче, материнско осећање, и приводе се искушења, која појединошћима, што у срце дирају, на послетку трагички на видик изнесе материнско осећање. То је мисао песме, штампане у Вуковој збирци.“ У Вуковој песми мајка Југовића не могаде да преживи јаде и болове за изгубљеном децом, него се од жалости „распаде“; а по Новаковићевој редакцији песма се завршује стиховима:

„Ал' ту мајка одољет' не могла,
 „Преиуче јој срце од жалости
 „За својијех девет Југовића
 „И десетим стар-Југом Богданом.

Сем тога, Вукова је песма и по поезији, и по лепоти стила, и по „приличности и истини“ много лепша од Ју-

*) У поменутој критичкој студији: „Српске народне песме о боју на Косову“.

кићеве, која се може сматрати као искварени варијанат Вукове. То је врло лепо обрадожио Новаковић у својој студији, која је више пута помињата. —

Други снев, рађен по угледу на Павићев нацрт, јесте Греберов, а штампан је на немачком језику под насловом: **Die Schlacht am Amselfelde (Kosovo 1389). Epische Dichtung mit Benützung von Bruchstücken serbischer Volkspoesie, von Carl Gröber. Wien 1885.**

Овај снев има 152 стране мале осмине. Придодато му је и објашњење страних, понајвише турских речи, које су у њему употребљене. Подељен је у 20 песама или, боље рећи, одељака који скупа имају око 2640 стихова у лакој десетерцу и који међу собом чине нераздвојну целину. Већи број одељака у Гребера долази отуда, што је он дуже Павићеве песме растављао у две или три (нпр. песма о Страхињићу бану подељена је у три одељка: IV, V и VI — Страхињић у тазбини, с дервишем и Влах-Алијом). Уза снев иде и додаток у коме су: *први део* Вукове песме „Пропаст царства српскога“, за тим „Смрт мајке Југовића“ (Вукова) и „Лазарева глава“ („Обретенје“... обе верзије), — у тачном преводу, без измена. За њих Гребер у предговору вели, да их није могао унети у снев „ради јединства његова“; али, вели да су „толико интересне, да их није могао сасвим занемарити“, него их штампан засебно, у додатку.

Иако је Гребер узео за основу Павићев нацрт, кретао се је у сневу, као и госпођа Елодија, много слободније него Мартић. Находећи у Павића слабу везу између епизода и момената појединих карактера, старао се, као што сам вели, „um die Charaktere beständiger und einheitlicher durchführen“, као и „die poetische Wahrheit und ihre Wirkung an manchen Stellen erhöhen zu können“. Сем тога, главнија одступања од Павићева нацрта у овоме су:

1. Гребер не почиње као Павић са стиховима „Цар Мурате у Косово паде“... већ са „Зиданњем Раванице“ (као Новаковић), само што за време тога скупа војвода код Лазара о слави, после одлуке о зидању Раванице, долази и Муратова порука Лазару, па се ту доноси и одлука о борби с Турцима.

2. Код Гребера нема ни помена о Угрима, које Павић, а с њиме и Мартић, хоће силом да начине Лазаровим „савезницима“. Гребер је за цело знао да њихово довођење на Косово не може имати историскога оправдања, па је српске осећаје штедео више него хрватска браћа, не поводећи се за њима.

3. Гребер се, као госпођа Елодија, користио и великом Косовском песмом из Петрановићеве збирке, те му је причање на гдекојим местима потпуније, нарочито у опису борбе Милоша и његових побратима с Турцима.

4. У Гребера је Милош много карактернији него у Павића, јер у Павића ево како Милош говори Мурату, долазећи да га убије:

„Ја сам се одер'о од војске Лазара кнеза,
 „И дош'о сам у помоћ теби цару честитому“...

док код Гребера у том моменту, на питање Муратова: доноси ли од Лазара „кључе и хараче“? Милош поносно одговара овако:

„Bringe keine Schlüssel von den Festen,
 Lazar hält sie in den starken Händen —
 Und von sieben Jahren keine Steuern,
 Denn die Raja kann nicht doppelt zahlen“...

па још Милош витенски казује Мурату зашто је дошао — да га убије.

5. Косовку девојку Гребер је (као и Капер) начинио сестром Мусића Стевана, са чега се она на више места помиње, те је епизода с њоме после причешћивања војске, као и она после боја, много интереснија. И т. д.

На завршетку имамо да прибележимо још три најновија састава, која су се појавила док су претходни редови овога прегледа штампани.

Два од тих састава још нису објављена у целини, него само у одломцима. **Др. Никола Ђорић**, познат нашем свету са својих ранијих поетских и драмских радова, штампао је у разним часописима неке делове овог великог Косовског епа. Он се није држао народног десетерца; поезија му је уметничка. По објављеним деловима изгледа да се Ђорић удаљивао од народне поезије више него и један од досадањих писаца. Напротив, други састав, од кога је један део штампан у овогодишњим свескама „Нове Искре“ за март и април, а који је „по српским народним песмама“ саставио **Л.**, обећава и обликом и поезијом да ћемо добити Косовски еп који, и ако је уметничка творевина, ипак је много више народан. У њему су народним језиком и пробраним народним стиховима препевани и вољно груписани поједини моменти Косовски.

Трећи је састав *Тих. Остојића*, професора Новосадске гимназије, штампан у целини као 96. свеска књига за народ, које издаје Матица Српска из задужбине Петра Кољевића. Састав има назив:

Косово, народне песме о боју на Косову 1839. године, за народ и школу приредио Тих. Остојић, у Новом Саду 1901.

Ова књижица има преко 5 штампаних табак маде осмине, и у њој је, поред Косовског епа, још и пишчев приступ и додатак. *Приступ* је кратак и говори о значају Косова и о народним причама и песмама Косовским. *Додатак* је много већи и има ове одељке у прози: „I. Бој на Косову у народној песми и предању“, где се говори о Косовским причама и песмама, о стилу и стиху њихову, о развоју Косовског епа у народу и књижевности; „II. Косово поље“, где се износи положај Косова, знатнија места на њему и цртежи из његове историје; „III. Бој на Косову и Косовски јунаци у историји“, где се казује кратак историјски преглед косовског боја и главних јунака његових.

Сам еп „Косово“, састављен из одломака народних песама, понајвише Вукових, има 14 песама, од којих су 12 у десетерцу а 2 у дугачком стиху из приморских бугарштица, и скупа имају 1187 стихова. Песме су по две или три груписане у пет одељака, који су, као и песме у њима, самостални и без нарочите везе; свака песма чини засебну целину, па ипак се међу њима осећа веза јединства главног момента. Одељци иду овим редом:

Први одељак има назив „Навала“ и састоји се из две песме: I је „*Мурат оглашљује рат*“; то је први из Вукових „комада“, допуњен из велике Петрановићеве песме оним стиховима, у којима се Лазар по савету Обилићеву одлучује на рат, и завршен Лазаровом клетвом из „Мусића Стевана“; у II песми — „*Турски алек*“ имамо скраћен први део Вукова „Бановића Страхиње“ (у тазбини, која је овде у *Сјеници* (!) место у Крушевцу),

Други је одељак „*Јунаци*“, који има три песме: III „*Зла слугња*“ — одломак из познате нам бугарштице, у коме Милица поздравља искупуену господу српску (а не „угарску“) и прича Милошу свој сан, који га тумачи; IV „*Јуначки образ*“ је прва половина Вукове песме „Цар Лазар и Царица Милица“; V „*Веран слуга*“ — Вуков „Мусић Стеван“, по не цео — до одласка из двора.

Трећи одељак „*Прелом*“ има три песме: VI „*Небеско царство*“ — први део Вукове песме „Пропаст царства српског“; VII „*Вера и невера*“ је трећи од Вукових комада (вечера у очи Видова дана), а VIII „*Ухода*“ је четврти од Вукових комада (Косачићево ухођење Турака)

Четврти одељак „*Пропаст*“ има три песме: IX „*Милош*“ је одломак из бугарштице, у коме Милош долази у турски табор и убија Мурата; X „*Бој*“ је опис Косовског боја, склопљен из стихова у другом делу Вукове песме „Пропаст царства...“ и стихова из велике Петрановићеве песме; од војвода, који воде борбу, помињу се нарочито: Југ Богден са синовима, Мусић Стеван, Кнез Лазар и Вук Вранковић (који издаје са 12 хиљада); XI „*Осветник*“ је други део Вукова „Мусића Стевана“ с оригиналним поче-

Из описке војске: ОДМОР ПОСЛЕ ВЕЖБАЊА

тком; ту су Мусић и његов слуга Ванстина замењени Страхињићем баном и Срђом Злопоглећом(!).

Пети одељак „*Последак*“ има такође три песме: XII „*Пусту глави*“ је Вукова „Царица Милица и Владета војвода“, допуњена стиховима из Вукове 45. песме у којима рањени слуга Милутин (овде Голубан) прича Мицици о боју; XIII „*Мајчина жртва*“ је Вукова „Смрт мајке Југовића“, с малим изменама; и последња, XIV „*Худа срећа*“ је Вукова „Косовка девојка“, без измена.

Као што се види, Остојићев састав долази у ону групу покушаја којима је представник Новаковићев покушај. Само је Остојић отишао један корак даље: сем песама из Вукове збирке користио се и другим познатим песмама, ради веће потпуности. Сам Остојић вели о својем саставу ово: „И овај посао је један покушај да се косовске песме саставе у целину, да се из њих уклопе противречности, али да оне ипак остану народне песме. Полазна тачка ми је „Косово“ г. Ст. Новаковића, али сам ипак сасвим самостално поступио. У основи су овога дела песме из Вукове збирке, допуне су из Петрановићеве и

Богинићеве, ситније ствари су дошле и из других извора*...

Остојић је свој састав припремио за народ, али је нарочито имао на уму и *школску* потребу, јер вели: „Као наставник сам давно осећао потребу оваке књиге у којој би биле за *школу* прибране и протумачене косовске песме. Српска школа није још употребила у настави народне песме онако како оне заслужују. Овом књигом сам хтео и ту потребу да попуним“. Тога ради је, поред поменутог „Додатка“, додат оваком одељку и „Тумач“, у коме су протумачене „све оне речи које се код нас не чују“. —

Сем састава до сада побројаних има још неких, о којима не можемо донети опширнији реферат, јер их немамо при руци. Ради целине овога прегледа поменућемо о њима толико, колико је то учинио г. Остојић у својој књижици.

У почетку XIX века је **Гаврило Ковачевић** израдио Косовски еп (1810. год.) на (мешаном) црквеном језику. „Ово врло невешто састављено дело је доживело више издања него што заслужује, па га је напослетку *Вук Врчевић* дотерао у језику, те се тако и сад штампа“.

Године 1871. изашла је у Н. Саду књижица „**Кнез Лазар и битка косовска са последицама до данашњег времена**“, од непознатог писца, а у строфама од осам стихова са сроковима.

„Прослава пете стогодишњице косовског боја дала нам је још неколико сличних покушаја. Један је изишао као 3. св. „*Народног пријатеља*“ у Н. Саду 1889. у 13 песама, други је *Миливоја Србинића* у 14 песама, а трећи је издање *Браће Поповића* у 4 песме. Сви се у главном угледају на *Новаковићево* дело (најбоље је *Србинићево*)“.

Међу саставима на туђим језицима, г. Остојић, поред састава о којима смо ми већ говорили, помине још и: *мађарски* од Ђ. Радића (1882.) и *италијански* од Исидора Копреничког (1889.). —

Добротом г. Тих. Остојића добили смо поменути косовски спев, који има наслов:

Кнез Лазар и Битка Косовска са последицама до данашњег времена. V. књига за народ. У Новом Саду. 1871.

Ово је најлошији међу спевовима које смо прегледали. На њему није забележено име песника, а издање је „својина *Браће М. Поповића* у Новом Саду“. Штампан је на осмини, са 38 страна. Састоји се из једне велике песме, која има око 660 десетерачких, по народних стихова, подељених у строфе по осам, са лошим сликовима. Стихови су често неједнаки — по 9 или 11 слогова; невешто су и лоше склопљени, те издају једнога од оних „надри“-песника, какви се чешће налазе шездесетих и седамдесетих година.

За основу овога спева служила су већином народна предања и поезија, а често и историја и машта песника. Већи део бави се: доласком Муратовим на Косово, прикупљањем и одласком српске војске у бој, кнежевом вечером у очи боја, одласком Милошевим у турски стан и убиством Мурата, јуначком смрћу Милоша и његових побратима, описом боја косовског, неверством Вуковим, пропашћу српске војске и смрћу Лазаровом. У мањем, завршном делу опева се најпре четринековно страдање Срба после косовске пропасти, а за тим ослобођење под Кара-

ђорђем и Милошем, влада кнеза Михаила и његова мученичка смрт, и најпосле влада кнеза Милана и кнеза Николе.

Примера ради показаћемо нека места из овога спева, који је спреман „за народ“. Он почиње стиховима:

Кад Бугарску Цар Мурат покори,
Тад на српску он се земљу крене,
Освојати и ову намери,
И поведе Турке крвожедне.
Већ су близу код Косова били,
Шатори им безбројни се вили,
Пак удобно ту чекаше време,
Да на Србе они се устреме.

За вечером на Косову, кнез Лазар „од срца узданувши“ говори војводама о неслози који царство „к пропасти спрема“, па вели:

„Зету мојем! Обилн Милошу,
За његову *бившу* верност к' мени,
Дадо ћерку ах на срећу лошу!
Јер он нам се сад сасвим промени:
Он с Турцима о невери ради,
Пропаст справља царства нашег влади,
То је узрок праведне ми туге,
Све жалости и ужасне куге“.(1)

А напијајући здравицу Милошу, вели:

„Но одрати сине! мисо твоју,
На обрану Српства *жртеуј* храброст,
Клетву рода избегни и моју,
То захтева наша к' теби *блазост*“...

Милош у одговору Лазару вели:

„Невера ти до колена седи,
Кој о мени те лажни доноси,
Вук проклет, кој лукаво меди,
Славу твоју себи да покоси.
Он са Турци потајно *дружије*
Желећ' себи царство да оснује“...

Кад Милош убија Мурата, имамо овакав опис:

Милош царя сад счепи за ногу,
И истргне нож свој од појаса,
Ушотреби сад брзину ногу,
И распори њега *без ужаса* (?)
Пак га свуче доле до столице,
И стаде му ногом за *вилице*,
Пак излети ка' мрља на поље,
Да се тамо са Турцима коле.

Обкољена себ' кад Милош *смотри*,
Кроз копља он пут *пробијат'* поче,
Но набодеи коњ доле с *обори*,
С кој ного му *јуначки* одскоче,...

И *густо* га *стражом* опколише,
Цару воде, *славе* *јаве* слово,
Ком је лекар *утрону* сашио,
И *још* *болна* *жива* *сахранио*; (?)
Док *излазак* војве не дознаде,
И на ком ће *међан* да *остаде*.

О издајству Вукову и пропасти Лазаровој вели:

Тад се Турци *клет* повратеше,
И битка се *наново* започне,
У Вуку се и не *превареше*,
Тај са *војском* *срамно* сад *избегне*;
И свог таста *уморна* *остави*;
Кад би *нужио* да *помоћ* прибави;
Пак *резерве* *двадесет* хиљада,
Он одведе ах да Српство *страда*!

Погибоше *већ* *многа* *господа*,
Различитог *стања*, *српског* *рода*.

Али судба црна определи,
Конац царства и свој српској слави,
Пак зато сад она не дозволи.
Изабави' се увенчаној глави;...
И ухвати кнез Лазара жива,
Ког поведу к Мурату као крива.

И т. д. Нисмо нарочито бирали најлошије стихове, већ смо хтели да покажемо како су обрађена важнија места у спеву; али се из наведенога види, колико је лоша поезија и стихотворство у њему.

(СВРШИЉЕ СЕ)

Моја сећања

I Ноћу

таза уска, па кривуда,
Онде жбунић, онде трава,
А пун месец изишао,
И шумарак обасјава!

Тишина је, никог нема,
Мир спечани страном влада,
Само вода са шумором
У провалу доле пада.

На крај шуме кућа, ено,
Ту је песма и седељка,
Брже, брже, срце моје —
Онамо те драга жељка!...

II Елегџа

Брежуљак се жути, увенула трава,
Проређен шумарак, дрвље попадало,
Па и она раван сад се уроњава,
И густога жбуња са ње је нестало.

Прамалеће рано ишчезе и прође,
Божанствена круна руши се и скида,
И студена јесен, како која дође,
По један ми спомен носи и откида.

Ено, и раст онај сами суварићи,
Нигде свеже гране и кора му спала,
Још година нека и он ће отићи —
За срећом што ми је давно у гроб пала!

III Спокојство

Дрвље баца дуге сенке,
Насред шуме извор свежи;
Чобани се водом пршћу,
А ту бело стадо лежи.
Наврх букве голуб гуче,
И припека крилом бије,
А у зраку сунчаноме
Лептира се јато вије.
Мир и покој, рај на земљи,
Све је светло, све је чисто,

Ја загледах срце моје —
И у њему тако исто!...

IV Сватовк

Кад год ми се машта јави,
И пробуде снови моји,
Ја се прво тада сетим,
Тебе и сватова твоји!

Прође барјак, чауш прође,
А ја поред пута стојим,
Невес'о сам па коњике
Нити гледам, нити бројим.

Ти полако отуд идеш,
На глави ти венац сија,
А танани бели вео
Ветар шири и развија.

Прође, — оде! ал' ја видех,
Што ми душа и сад гледа:
Коњ је тако мирно иш'о —
Али ти си била бледа!...

V Стара бреза

Јоште стоји она бреза,
Код које смо некад били,
И на трави и рудини
Играли се, веселили.

Али веће нема више
Оног жбуња, оног хлада,
Ни онога зеленила
Нема тако к'о некада.

Усамљена стара бреза
Канда задње дане броји,
Од онако честих грана —
Јоште само једна стоји.

Ал' ја ипак тамо идем,
И понављам слику милу:
Оно кад се отимасмо —
И палисмо танку дилу!...

VI ?

Често сањах место, рај је у њем био,
Ружа до руже и до цвета цвет;
У том је рају Господ боравио,
Коме ја плетох од песама сплет.

Колико ли пута у пролеће сјајно
Прилазих к Њему пред злаћени трон,
Ал' једнога дана нестале га тајно,
И нико не зна куд се деде Он!...

Ја и сад често сањах место знано,
И сад се нађем усред краја тог, —
Али како је све пусто и празно,
Где вечни, благи не борави Бог!

Пишањ.

СОКОЉАНИН.

Скерлетно Слово

— РОМАН —

ИНГЛАНДСКИ ПИСАЧАО
NATHANIEL HAWTHORNE

ПРЕВЕО

Владислав Савић

(НАСТАВАК)

Убуђење, које овлада њоме за тих неколико кратких тренутака док је стајала бледући у погнуту прилику Роџера Члдингворта, баци кобну светлост на душевно стање Јестирино, откривајући јој много штошта што она себи не би иначе признала.

Кад он оде, она призна дете:

„Бисерка! Мала Бисерка! Где си?“

Док се њена мајка разговарала са траваром, Бисерка, чији дух није никад мировао, нађе начина да се забавља. Прво, као што је било речено, она је несташно намигнивала своме лику у бари, позивајући га да изађе, па — кад се он не усуди да то учини — тражила је пролаз за себе у његову уображену земљу и небо. Наскоро, видећи да је или она или лик проста варка, она се окрете тражећи боље забаве. Прављаше мале чунове од брезине коре, у које је товарила пужиће, и отисну их на пучину са више смелости него и један трговац у Новој Инглиској, али већина наседаше крај саме обале. Затим хваташе белу певу, која шараше водену матицу, и бацаше је према ветру, скачући за њом као на крилима да би ухватила велике снежне праменове пре него што падну на земљу. А кад приметити једно јато морских птица, које тражаше хране скакућући по обали, врашко дете узне пуну кецељу облутака, и прикрадајући се од стене до стене показа сву своју вештину гађајући те мале морске кокошке. Једна мала сива птица, коју Бисерка беше ударила, одлете даље са слоњеним крилом. Дете уздахну на то и напусти своју игру, жалећи што је повредила то мало биће дивље као морски поветарац или као и сама Бисерка.

Најзад оде брђати разне морске траве и правити себи од тога огртач или шешир и тако личаше на морску девојку. Она је била наследила мајчин дар за укус у оделу и бојама. Као последњи украс своме оделу, Бисерка набра неку меку траву и направи, што је боље могла, на својим грудима украс који је од увек познавала на мајчиним: слово А, само свеже и зелено у место црвено! Дете пови главу на груди и са чудним интересем посматраше знак, баш као да је једино с тога била послата на овај свет да пронађе његово скривено значење.

Баш у том тренутку она чу мајчин глас, и полетев к њој, исто тако лако као и оне мале морске птице, дође пред Јестиру Принцу играјући, смејући се и показујући прстом украс на грудима.

„Мала моја Бисерка“, рече Јестира после кратког ћутања: „зелено слово на твојим грудима не значи ништа. Али знаш ли шта значи ово слово које је твоја мајка осуђена да носи?“

„Знам, мајко“, рече дете. „То је слово А; ти си ми га показала у буквару.“

Јестира се дубоко загледа у њено лице; и ма да је видела онај чудан израз толико пута примећен у њеним црним очима, она није могла бити на чисто, да ли Бисерка придаје какво значење ономе знаку. Нешто ју је голицало да дозна истину.

„Знаш ли, дете, зашто носи твоја мајка то слово?“

„Знам!“ одговори Бисерка, гледајући право у мајчино лице. „То је због истог онога због чега свештеник држи руку на срцу!“

„А због чега то?“ питаше Јестира, са полуосмехом на дечју бесмислену примедбу; али се намах за тим замисли и пребледе: „Чега заједничког има ово слово с другим којим срцем осим мојим?“

„Не знам, мајко, ја сам казала све што знам!“ рече Бисерка са више збиље него обично. „Питај онога старца с којим си се разговарала! — Може бити, он зна. Али одиста, мајко, шта значи то црвено слово? — и зашто га носиш на својим грудима? — и зашто свештеник држи руку на срцу?“

Она узне мајчину руку у своје обе, и загледа јој се у очи са збиљом која је била необична њезину дивљем, карактеру. Јестири дође мисао, да дете доиста тражи да јој се приближи детињском поверљивошћу, чинећи све што уме да јој покаже своју симпатију. Бисерка јој се представи у новој светлости. До тада, љубећи дете свом јачином јединога афекта, мајка је била навикла да се од ње не нада ничему више већ колико од априлског поветарца који се несташно игра, часком обећавајући најлепши дан и ледећи груди које се отворе његову миловању; а да би се оправдао за своје несташлуке, он би каткад љубио Ваше образе сумњивом нежношћу, благо се играо Вашом косом па онда отишао даље остављајући Вам у срцу задовољство једнога сна. А то је било, при том, мајчино мишљење о детету. Други какав посматрач видео би само немиле црте и придао им много црње значење. Али сада мисао се породила у Јестирином духу, да је Бисерка, својом раном зрелошћу и бистрином, можда већ дошла до доба у коме може постати пријатељица, и да јој се може поверити толико од мајчиних јада колико се да саопштити а да се сачува све поштовање дужно родитељу или детету. У хаосу Бисеркиног карактера могло се видети како се испуњавају оштре црте неодољиве храбрости и несавладљиве воље, — упоран понос који се може претворити у самопоштовање и горко презирање многих ствари које би на себи носиле печат лажни и притворства. Она је волела такође, само је њена љубав била до тада опора и немилна, као и најбогатији дарови незрела воћа. Са свим тим одличним особинама, мишљаше Јестира, љаво, што га је Бисерка наследила од своје мајке, мора бити доиста велики ако из овог вилинског детета ипак не изађе племенита жена.

Бисеркина наклоност да се врти око загонетке скерлетнога слова изгледала је као урођена особина њезина бића. Од првог тренутка њене свести та јој је загонетка изгледала као постављени задатак. Јестира је често мислила да је Провиђење имало намеру да је казни и по правди плати, што је дете било обдарено том видљивом наклоности; али никада до сада није помислила: да ли у вези са том намером није била и намера милости и опроштаја? Кад би се Бисерки могла поверити, зар она не би могла одагнати тугу која је следила мајчино срце и у гроб га претворила? — или јој помоћи да савлада страст некада тако силну, али која још није била ни угашена ни заснала већ само затворена у том гробу што се зове срце.

Такве су биле мисли које прођоше Јестири кроз главу, остављајући тако јасан утисак као да их је неко шптао. А за све то време мала Бисерка држаше мајчину руку у својима, гледаше јој право у лице и постављаше и по трећи пут она питања која пеку:

„Шта значи то слово, мајко? за што га носиш? и зашто свештеник држи руку на срцу?“

„Шта да јој кажем?“ питаше се Јестира. „Не! ако је то цена детине љубави, ја је не могу платити.“

Онда рече гласно: —

„Луда Бисерка, каква су то питања? Има много ствари у свету за које деца не треба да питају. Шта ја знам о свештениковом срцу? А ја носим скерлетно слово због његова златног веза.“

За свих прошлих седам година Јестира Прина није била неверна знаку на својим грудима. Онај строги и озбиљни анђео хранитељ можда ће је напустити сада, видећи да се, у пркос све његове пажње над њезиним срцем, неко ново зло увукло у њега или да какво старо није било никад изагнано. Што се тиче мале Бисерке, озбиљност њезина лица на мах се изгуби.

Али дете се не заустави на томе. Два или три пута, идући ка дому, и толико пута за вечером као и за време спремања постеље, и још једном кад је изгледала да је дубоко заспала, Бисерка отвори очи са лукавством које је вирило из њих.

„Мајко“, рече она: „шта значи скерлетно слово?“

А сутра дан, као први знак да је будно, дете подиже главу из постеље и постави оно друго питање које је тако безразложно довело у везу са скерлетним словом.

„Мајко! мајко! Зашто свештеник држи руку на срцу?“

„Језик за зубе, ти врашко дете!“ одговори јој мајка тако опорно као никада пре. „Немој да ми досађујеш, или ћу те затворити у подрум!“

XVI У шуми

Јестира Прина оста стално при одлуци да покаже Г. Димесделу прави карактер човека који се био тако присно здружио с њиме, па ма какве биле опасности од мјука у садашњости или доцнијих последица. Више дана узалуд је тражила прилику да га нађе при каквој усамљеној шетњи поред мора, као што је био његов обичај, или на шумом обрастим брежуљцима околине. Не би било ничега ружнога нити опасног за свету чистоту свештеникова доброг гласа да га је она посетила код куће, где је многи покајник исповедио грехе можда исто тако црне као што је био грех означен скерлетним словом. Али то није учинила, једно што се бојала да се тајно или јавно не умеша стари Роџер Чилингворт, а друго што би јој њено срце открило подозрење онде где му никако не би било места, и после што је и њој и свештенику био потребан цео широки свет да одахну у њему док се буду разговарали једно с другим. Стога Јестира Прина није ни мислила да га сусретне на другом ком месту већ под отвореним небом.

Најзад, док се бавила код једног болесника, где су били звали Г. Димесдела да му чита молитву, она сазнаде да је дан пре тога отишао у посету Апостолу Елиоту међу његове покрштене Индијавце. Он ће се вероватно вратити сутра око подне. Стога сутра дан Јестира за времена узе собом малу Бисерку — која је била мајчина нераздвојна другарица — и оде у шуму.

Пут, којим су обе путнице прешле полуострво и ступиле на континент, био је само обична пешачка стаза. Она се вијугала кроз тајанственост прашуме. Шума је стази стешњавала као каква густа црна ограда са обе стране, једва допуштајући да се угледа небо над њима, те у Јестирином духу она с правом беше слика оне моралне дивљине кроз коју одавно лута. Дан је био хладан и мрачан. Над главом су им висили лагано гоњени облаци који су овде онде пропуштали сунчеве зраке да заиграју дуж стазе. Та пролазна веселост сустретала их је увек пошто су дуже ишле кроз густу шуму. Несташни зраци повлачили су се пред њима остављајући место где су се играли још тужније, јер су се надали да га нађу у светлости.

„Мајко“, рече Бисерка: „сунчеви те зраци не воле. Они беже и крију се, јер се боје тог на твојим грудима. Гле сад! Ено их где се играју мало подаље. Стој ти овде и пусти ме да идем да их ухватим. Ја сам дете. Они неће бежати од мене — јер ја још ништа не носим на грудима!“

„Нити ћеш, дете, носити никада, надам се“ рече Јестира.

„А зашто не, мајко?“ питаше Бисерка застанувши кад је хтела да одјурн. „Зар то не дође само по себи кад будем велика?“

„Хајд трчи, дете“ одговори јој мајка: „иди и ухвати сунце! Скоро ће да умакне.“

Бисерка оде напред журно и доиста ухвати сунчеве зраке, и стаде усред њих смејући се, сва обасјана њиховом светлешћу и блистајући у живости њихове брзе игре. Светлост се задржа око самог детета, као да јој је било мило што има таквог другара у игри, док њена мајка не дође близу мађијског круга.

„Сад ће да оду, мајко“ рече Бисерка вртећи главом.

„Гле!“ рече Јестира са осмехом: „сад и ја могу пружити руку и ухватити их мало.“

Кад она покуша да то уради, зраци ишчезоше; али судећи по сјају, који блисташе на Бисеркино лице, њена је мајка могла мислити да их је она ушла у себе, и да ће их опет пустити да светле дуж стазе кад буду зашли у дубљу сенку. Ниједна друга детиња особина није Бисеркиној мајци давала осећај неке нове и чудне снаге колико та неуморна живост духа; она није била подложна болести туге, коју наслеђују готово сва деца заједно са скрофулама од душевног немира својих родитеља. Можда је и то била болест, само је на себи носила одсеб оне дивље енергије којом се Јестира бранила од туге пред Бисеркино рођење. Било је у томе неке сумњиве дражи која је дечјем карактеру давала оштар, металан сјај. Њој је недостајао некакав бол — бол који би је дубоко дирнуо и тако омекишао и пробудио у њој симпатију. Али за то је било још доста времена за Бисерку.

„Ходи, дете моје!“ рече Јестира гледајући на Бисерку која је још стајала обасјана сунцем. „Хајде да седнемо мало у хлад и да се одморимо.“

„Нисам уморна, мајко“ одговори девојчица: „Али ти можеш сести, ако хоћеш да ми кажеш нешто за то време.“

„А шта то, дете!“ рече Јестира. „О чему?“

„Ох, то је прича о Црном Човеку“ одговори Бисерка погледавши пола озбиљно пола лукаво у мајчину лице. „Како он лута по свој шуми увек носећи неку књигу — неку дебелу, велику књигу са гвозденим оковом; и како тај гадни Црни Човек пуди ту књигу и гвоздено перо свакоме кога нађе у шуми; и они запишу имена

својом крви; и онда он удари свој знак на њихове груди! Јеси ли ти, мајко, икада сусрела Црнога Човека?»

„А ко ти је испривчао ту причу, Бисерка?“ упита је мајка видећи у томе познату празноверицу своје околине.

„Она стара жена што је била у углу до камина, прошле ноћи у кући где си ти била.“ рече дете. „Али она је мислила да ја спавам док је она то причала. Она вели да су га хиљаде и хиљаде сусреле у шуми и записали своја имена и носе његов знак на себи. Она стара цандрљива госпођа Хибинцова једна је од тих. А она стара жена, мајко, каже да је скерлетно слово на теби знак Црнога Човека и да оно сија као црвен пламен кад га ти сусретнеш око поноћи овде у мрачној шуми. Је ли то истина, мајко? И идеш ли ти ноћу на састанак с њиме?“

„Је си ли се икад пробудила па видела да је твоја мајка отишла?“ питаше је Јестира.

„Никада, колико се ја сећам.“ рече дете. „Ако се ти бојиш да ме оставиш саму у колеби, ти ме можеш повести са собом. Ја бих радо ишла! Али, мајко, реци ми сада? Где је тај Црни Човек? И је си ли га ти икада сусрела? И је ли то његов знак?“

„Хоћеш ли ме оставити на миру, ако ти кажем?“ питаше мајка.

„Хоћу, ако ми кажеш све.“ рече Бисерка.

„Једном у животу нашла сам се са Црним Човеком!“ рече јој мајка: „и ово скерлетно слово његово је знак!“

У том разговору они зађоше доста дубоко у шуму те су били добро заклоњени од случајних пролазника. Седоше на бусен маховине, где се пре стотину година дизао горостасни грм са кореном и стаблом у вечној сенци а са главом у вишим слојевима ваздушним. Место, где седоше, беше мала долина са благим странама и поточићем по средини који тецијаше преко оналог лишћа. Дрвеће, које бејаше на обали овде онде, беше спустило своје огромне гране до саме воде те је тако заустављаше, стварајући вирове и вртлоге; док у слободном простору протицаше брзи поточић са коритом пуним шљунка и сјајна песка. А кад се поглед баци низ поток, овде онде види се одблесак светлости на воденој површини, па се наскоро изгуби сваки траг потока кроз густу шипраг и дебела стабла, или га заклони каква огромна маховином обраста стена. И то циновско дрвеће и гранитно стење као да хтедоше да што тајанственијим начине ток овога поточића, бојећи се да по својој брбљивости не искаже приче из орца старе шуме од куда је текао, или да не изда своја открића на мирној површини вирова. И доиста, поточић је увек даље жуборио тихим, благим, мирним али жалостивним жубором, сличним гласу детета које проводи детињство без игре, и не зна како да буде весело међу старим познаницима и догађајима тамних боја.

„Ох, поточе! Ти луди, досадни поточићу!“ повика Бисерка, пошто је за час ослушнула његово причање, „Зашто си тако тужан? Буди весео, а немој непрестано уздисати и јецати!“

Али је поток у своме животу међу дрветима поцрпао свечано искуство да му је било немогуће да о томе не говори, и изгледаше да ништа друго и нема да каже!

Бисерка је лачила на поток по томе, што је ток њезина живота истицао из некога исто тако тајанственога извора и текао кроз околину пуну тамних сенки. Али се разликовала од потока тиме што је несташно скакутала, играла и летела по своме путу.

„Шта говори овај тужни поточић, мајко?“ питаше она.

„Кад би ти знала за тугу, он би ти говорио о њој“ рече мајка: „као што говори мени о мојој. Али сад, Бисерка, чујем кораке који се приближују и шум грана које се повијају с пута. Иди и играј се, а мене остави да говорим са оним који долази.“

„Је ли то Црни Човек“ питаше Бисерка.

„Хоћеш ли ићи и играти се, дете?“ понови мајка.

„Али не залази дубоко у шуму и назив да дођеш на мој први позив.“

„Добро, мајко“, рече Бисерка. „Али ако је то Црни Човек, зар ми нећеш допустити да га причекам и видим часком његову дебелу књигу под мишком?“

„Иди, лудо дете!“ рече мајка нестриљиво. „— То није Црни Човек, сад га већ можеш видети кроз грање; оно је свештеник.“

„Тако је!“ рече дете: „И где, мајко, он држи руку на срцу! То је ваљда стога што кад је записао своје име у књигу, Црни је Човек ставио свој знак на то место? Али зашто га не носи споља као ти, мајко?“

„Иди сад, дете, па ме доцније запиткуј докле ти је драго“, рече Јестира Прина. „Али само не иди далеко. Држи се жубора потокова.“

Дете оде певушећи даље низ поток, трудећи да дода који живљи тон његову жалостивом гласу. Али се мали поток не могаше утешити, већ и даље настављаше своју неразумљиву причу о некој тужној тајни која се догодила, или кроз плач прорицаше нешто што ће се тек догодити у хладу мрачне шуме. Најзад Бисерка, којој је било доста туге у властитоме кратком животу, реши да прекине познанство са овим плачевним потоком. Она поче брати љубичице, сасе и црвене коломбиније које расту по пукотинама стена.

Кад се вилинско дете уклони, Јестрина Прина учини два три корака ка стази што води кроз шуму, или оста још увек у тамној сенци дрва. Она гледаше свештеника како долази стазом сасвим сам, ослањајући се на штап који беше одсекао украј пута. Он изгледаше ороноу и ослабио; неко нервозно расположење избијаше му из очију, што није никад била његова особина у шетњама кроз насеобину нити и у ком другом случају кад је знао да га посматрају. Сад је то било тужно видљиво у овој потпуној шумској самоћи која би сама по себи била тешко искушење за свачији дух. Његови су кораци били невољни, јер није налазио никаква разлога да и један корак ступи даље, нити је то желео, већ би се, напротив, радовао (кад би се још чему могао радовати) да се баци у хлад најближег дрвета и да ту остане лежећи непомичан за навек. Лишће би пало по њему, и земља би се нагомилала мало по мало, правећи мали брежуљак над његовим телом, па било у њему живота или не. Смрт је сасвим поуздан полазник, те је зато не треба ни желети ни избегавати.

У Јестириним очима није било другога спољнега знака, колике су биле живе и стварне патње пречаснога Г. Димесдела, осем (како је приметила мала Бисерка) што је држао руку на срцу.

XVII

СВЕШТЕНИК И ПАРОХИЈАНКА.

И ако је свештеник ишао лагано, ипак је био поготову прошао, док Јестира Прина скупи довољно снаге да га довикне. Најзад јој то пође за руком.

„Артуре Димесделе!“ повика најпре тихо, па онда јаче: — „Артуре Димесделе!“

„Ко то виче?“ одговори свештеник.

Прибрав се брзо, он се исправи као човек који је био изненађен у таквом расположењу за које не би желео да има сведока. Кад баца уплашено поглед у правцу гласа, угледа прилику под дрветом, обучену у тако тамне боје да се једва распознавала у сивој полутами у којој облаци и густо лишће беху обавили овај дан, те не беше на чисто да ли је то жена или сенка.

Он ступи корак напред и угледа скерлетно слово. „Јестира! Јестира Прино!“ рече: „јеси ли ти то? Јеси ли у животу?“

„Јесам,“ одговори она: „У животу као што је био мој за ових седам прошлих година! А ти, Артуре Димеделе, јеси ли још жив?“

Није било никакво чудо што се тако узајамно питаху, сумњајући у стварност својих живота. Њихов састанак у тамној шуми био је чудан као први састанак двају духова после гроба, који су били тесно везани у своје ранијем животу, али сада дрхтаху од узајамног страха, као да још нису навикнути на своје ново стање нити на друштво бестелесних бића. Обоје као авети, које дрхте једна од друге, они страховаху од себе самих, јер повратак свести откриваше им историју и прошлост њихових срдаца, као што није никад случај у животу изузев у часима крајњих криза. Душа је угледала свој лик у огледалу крилатог трепутка. У страху, бојажљиво и као невољно, по некој лаганој потреби, Артур Димедел пружи руку хладну као смрт и додирну ледену руку Јестирину. Овај стисак, ма како хладан, однесе оно што је било најстраховитије у томе сусрету. Сада најзад осетеше обоје да су становници исте сфере.

Без и једне речи више — без вођа и договора, већ по неком пристанку — уђоше дубље у шуму и седоше на маховину где је Јестира са Бисерком мало час седела. Кад им се глас поврати, прво упутише узајамна питања, као сваки други познаници, о облачном небу, скорој бури и здрављу. Тако пристунаху полагано, корак по корак, ономе што тако дубоко чуваху у срцу. Дуго растављени судбом и околностима, тражаху ма шта незнатно и опште да отворе врата разговору, како би њихове праве мисли могле прећи преко прага.

Мало по том свештеник се загледа у Јестиру: „Јестира, јеси ли наша мира?“ упита.

Она се тужно осмехну и погледа на своје груди: „А јеси ти?“ питаше Јестира.

„Не! — Само очајање!“ одговори он. „Шта сам друго могао очекивати, после онога што сам, у овако тешком животу као што је мој? Кад бих био безбожник — без савести — јадник са свирепим и животињским нагонима — могао бих давно наћи мира. Не ја га никад не бих ни изгубио! Али у мојој души такво је стање да све ово што је било добро у њој, сви најзабрањени Божији дарови, служе једино за душевне патње. Јестира, ја сам највећи бедник!“

„Народ те поштује“, рече Јестира. „А ти донста служиш њихову добру! Зар ти ни то не даје мира?“

„Више беде, Јестира! — више беде само!“ одговори свештеник са горким осмехом: „Што се тиче добра, које угледа да чиним, ја немам вере у њега. То мора да је обмана. Шта може пала душа, као што је моја, учинити за спасење других душа? — или овако окаљана учинити за чистоту њихову? Што се тиче народног поштовања, ја бих желео да се претвори у мржњу и презирање! Зар можеш мислити, Јестира, да ми је утеха у томе што морам

стајати на говорници и сусретати толико очију управљених на моје лице као да небеска светлост сија из њега! — што морам гледати паству једну истине, како слуша моје речи као да их говори Свети Дух! — Па онда кад бацам поглед у себе, угледам црну стварност онога што они обожавају! Смејао сам се у агонији и горчини срца противности између онога што изгледам и што сам! И Сатана се смеје том!“

„Неправедни сте према себи!“ рече Јестара благо: „Ви сте се дубоко и горко кајали. Ваш је грех за Вама, у давно прошлим данима. Ваш садањи живот потпуно је светао, управо као што и народу изгледа. Зар нема стварности у кајању које је тако потврђено и посведочено добрим делима? И зашто да Вам оно не донесе мира?“

„Не, Јестира, — не!“ одговори свештеник: „У њему нема истине! Оно је хладно и мртво и не може ништа учинити за мене! Доста сам се мучио! Кајања није било! Иначе ја бих давно бацио ову одећу која се руга светињи, и показао се свету онакав каквог ће ме угледати на дан суђења. Ти си срећна, Јестира, што носиш јавно скерлетно слово на грудима! Моје пече у потаји! Ти не знаш колико је утехе у томе што, после седам година мука, можемо погледати у око које зна шта смо! Кад бих имао пријатеља — или најцрњега душманина — коме бих одлазио свакодневно кад ми додијају хвале других људи, који би ме познавао као најтежега грешника, чини ми се: душа би ми се тиме одржала у животу! Само толико истине и то би ме спасло! Али све је лаж! — Све је празно! — Све је смрт!“

Јестира га погледа у лице, али оклеваше са говором. Исповедајући тако бурно своје дуго задржаване осећаје, његове речи беху јој понудиле најлепшу прилику да му каже оно због чега је дошла. Она обузда свој страх и говораше.

„Таквога пријатеља као што желиш сада“ рече она: „с којим би заједно плакао над својим грехом, имаш у мени, својој саучесници!“ Опет оклеваше, али напором воље продужи. „Имаш, такође, одавно жељенога непријатеља и станујеш с њим под једним кровом!“

Свештеник скочи на ноге, тражећи ваздуха, и ухвати се за срце, као да би га хтео ишчупати.

„Ха! Шта кажеш?“ повика. „Непријатеља! и под својим кровом! Шта мислите тиме?“

Јестира Прино било је сада јасно колико је дубоко згрешила овоме несрећном човеку што је допустила да даже неколико година или за тренутак само, зависећи од милости некога који је имао само зле намере. Сама близина непријатеља, па ма како да се овај прикривао, била је довољна да узнемири магнетску сферу једног тако осетљивог бића као што је био Артур Димедел. Некада Јестира није то тако увиђала; или, може бити, сломљена својом бедом, она је оставила да свештеник подноси своју судбу коју је она сликала као лакшу од своје. Али од оне ноћи на губилишту, сва њена симпатија спрема свештеника била је пробуђена и ојачана. Она је сада јасније читала у његову срцу. Она није више сумњала, да су близина Роџера Чинлингворта тајни, отров његове злобе који заражује ваздух око њега, и допуштени утицај као лекара на свештеникову физичку и духовну слабост били употребљени у свирепим намери. Поред њих, патникова савест била је одржавана у раздраженом стању, не да би се излечила спасоносним болом, већ да се сруши и поништи његово духовно биће. Резултат тога морала је бити болест а за тим одвраћање од Добра и Истине којима је лудило, можда, земаљска слика,

До такве пронасти била је она довела човека кога је негда — зашто не бисмо то рекли? — кога је и сада тако страшно волела! Јестира осети да би губитак свештеникова гласа па и сама смрт, као што је већ била рекла Роџеру Чилингворту, били куд и камо бољи него избор што га је она учинила. И сада би радо легла на опало лишће и умрла под ногама Артура Димесдела, само да би себи уштедила бол исповедајући своју погрешку.

„Ох, Артуре!“ повика она: „опрости ми! У свему другом борила сам се да будем истинита! Истина је била она прљавина које сам се могла чврсто држати кроз све крајности, изузев кад је било питање о твоме гласу — твоме добру — твоме животу. Тада сам пристала на обману. Али лаж није никад добра па ма смрт била на другој страни! Зар не увиђаш шта хоћу да кажем? Онај старац — лекар — онај кога зову Роџер Чилингворт — био је мој муж!“

Свештеник је погледа за тренутак са свом жестином страсти која је, помешана у разним облицима са вишим, чистијим, племенитијим особинама — била онај део у њему који је припадао ђаволу и помоћу чега је овај покушавао да задобије остало. Никада није Јестира осетила намрштенији ни оштрији поглед. То је била нека прста црног преображења. Али је његов карактер био тако порушен патњама да и његови ниски прохтеви нису могли трајати више од једног кратког тренутка. Он се спусти на земљу и зарони лице у своје шаке.

„Можда сам то знао!“ шапуташе: — „Знао сам то! Зар ми тајна није била казана у природној плашњи мојега срца од првог његова погледа, и доцније кад год сам га видео! Зашто нисам разумео? Ох, Јестира Прино, ти знаш мало, врло мало за сав ужас од тога! И за срам — стид, сгрховиту ругобу која лежи у изношењу болесног и грешног срца очима које га прождиру! Жено, жено, ти си крива за то! Ја ти не могу опростити!“

„Ти ћеш ми опростити!“ повика Јестира бацајући се и сама на опало лишће поред њега: „Нека ме Бог казни! Ти треба да опростиш!“

У изненадној и очајној нежности она га загрли и притисну његову главу на своје груди. Она је хтела да га утеши, али узалуд. Јестира га није хтела ослободити загрљаја, бојећи се његова оштра погледа. Цео се свет мрштило на њу — за седам дугих година мрштило се на ову усамљену жену — и она је све то подносила и никад не окрену на страну своје мирне, тужне очи. Небо се само мрштило на њу и она оста у животу. Али намрштен поглед овог бледог, слабог, грешног и тугом оборенога човека није могла издржати. Пре би умрла!

„Хоћеш ли ми опростити?“ понављаше она једно за другим. „Немој се мрштити! Хоћеш ли ми опростити?“

„Праштам ти, Јестира“, одговори свештеник најзад са дубоким удахом као из бездане туге, али без гнева. „Ја ти доиста праштам. Нека нам Бог обојима опрости! Ми нисмо, Јестира, највећи грешници на земљи. Има и већег грешника него што је пали свештеник! Освета онога старца црња је од мога греха. Он је хладнокрвно оскрвино светињу људскога срца. Ти и ја, Јестира, никада не учинисмо то!“

„Никада, никада!“ шапуташе она. „Оно што ми учинисмо било је ипак свето. Ми смо то осећали! Зар не рекосмо то једно другоме? Јеси ли заборавио то?“

„Пст, Јестира!“ рече Артур Димесдел дижући се: „Не, нисам заборавио!“

Они поново, држећи се за руку, седоше на маховином обрасло стабло. У животу није било за њих мрачнијега часа; то је била тачка којој је увек тежила њихова путања, све мрачнија што се даље напред ишло — па онет била је у њој извесна драж која их задржаваше за још који нови и нови тренутак. Шума је била мрачна око њих. Гране су се повијале над њиховим главама; стара дрвета свечано се жаљаху једно другоме, као да причају тужну историју пара који беше под њима, или као да слутинше зло које предстоји.

А они се још бављаху туна. Како је тужна изгледала стаза која је водила натраг насеобини, где ће Јестира поново узети на се терет свога срама, а свештеник ругање своме добром имену! Тако још оклеваху. Никада златна светлост није била тако мила као ова тамна сенка шуме. Овде скерлетно слово, виђено само његовим очима, није палило груди грешне жене! Овде, пред њоме, Артур Димесдел, лажан пред Богом и људима, могао је бити за који тренутак истинит!

Он скочи нагло, јер му једна мисао прође кроз главу:

„Јестира“, повика он: „нови нас ужас чека. Роџер Чилингворт зна за Вашу намеру да ми откријете тајну. Па хоће ли он и даље чувати тајну? Каква ће бити његова нова освета?“

„Његова је природа чудна тајна“, одговори Јестира замишљено. „Не верујем да ће ласно одати тајну. Он ће извесно тражити нових начина да задовољи своју црну страст.“

„А ја? — Како ћу ја живети даље, удишући исти ваздух са својим смртним непријатељем?“ узвикну Артур Димесдел, стресав се у себи и притиснув руку на своје срце. — покрет који му је постао као урођен. „Мисли за мене, Јестира! Ти си јака. Реши за мене!“

„Ти не смеш више становати са тим човеком“ рече Јестира лагано и одлучно. „Твоје срце не сме више бити изложено његовим злим очима!“

„То би било горе од смрти!“ одговори свештеник. „Али како избећи? Шта да изберем? Треба ли да останем лежећи и даље на овом увелом лишћу, где сам пао кад си ми ти казала ко је он? Треба ли да паднем и умрем с места?“

„Авај, како си сломљен!“ рече Јестира са сузама у очима. „Хоћеш ли да умреш због своје немоћи! Нема другога узрока!“

„Нека ми Господ суди“, одговори свештеник. „Ја немам снаге да се борим с тим!“

„Небо је милостиво“, додаде Јестира: „само ако имаш снаге да се користиш тиме?“

„Буди јака за мене!“ одговори он. „Реци, шта да радим.“

„Зар је свет тако мален?“ рече Јестира, упирући свој дубоки поглед на свештеника, вршећи магнетску моћ над духом тако потресеним и побеђеним да се једва могао држати. „Је ли васиона у атару онога града тамо, који је до скоро био пустиња лишћем посута као и ова око нас? Куда води она шумска стаза? Натраг у колонију, велиш! Да; али и преко мора, такође! А у противном правцу све што дубље иде све је већа дивљина, док после неколико миља жуто лишће не збрише сваки траг белог човека. Тамо си слободан! Тако кратак пут извешће те из света где си био тако бедан и довести у свет где још можеш бити срећан! Зар у овој безграничној шуми нема довољно сенке да закљони твоје срце од погледа Роџера Чилингворта!“

„Да, Јестира; али само под опалим лишћем!“ одговори свештеник са болним осмехом.

„Онда је широка морска стаза!“ настави Јестира. „Она те је довела амо. Ако хоћеш, она ће те вратити патраг. У нашем завичају, било у каквом удаљеном селу или у великом Лондону — или у Немачкој, у Француској или у лепој Италији — ти ћеш бити ван његове власти и са знања! А шта ћеш више са овим гвозденим људима и њиховим мишљењима? Они су и иначе дуго држали у поштву оно што је најбоље у теби!“

„То не може бити!“ одговори свештеник: „Ја немам снаге да одем. Бедан и грешан као што сам, нисам имао друге мисли већ да довршим свој живот у кругу где ме је Провиђење наместило. И ако је моја душа изгубљена, ја ћу ипак учинити све што могу за спас других душа! Ја не смем напустити овоје место, и ако сам неверан стражар, којему је награда само смрт и беспчашће, кад се сврши његово жалосно стражарење!“

„Ти си сломљен за седам дугих година беде“, одговори Јестира решена да га подигне својом властитом снагом. „Али ти ћеш оставити све то иза себе! Нећеш се више спотичати о то на стази кроз шуму; нити ћеш тиме отеретити лађу ако се одлучиш да прећеш преко мора. Остави рушевине овде где се несрећа догодила. Не мисли више на то! Почни живот изнова! Зар си исцрпао све силе у неуспеху овог једног покушаја? Не тако! Будућност је пуна борбе и успеха. Има још среће! Има још добра да се учини! Замени овај лажни живот са истинитим. Буди проповедник и апостол црвених људи, ако те твој дух упућује на ту страну. Или, што више одговара твојој природи, буди научен и мудар међу мудрацима и научењацима образованог света. Проповедај! Пиши! Делай! Чини ма шта, само немој лежати и умирати! Напусти име Артура Димесдела, и створи себи друго чувено име које можеш носити без страха и срама. Зашто оклеваш тако дуго у мукама које су тако урасле у твој живот, које су ти одузело сваку моћ воље и делања, које ће одузети и саму моћ кајања? Устани и иди!“

„Ох, Јестира!“ повика Артур Димесдел у чијим очима заблеста пролазна светлост распаљена њеним одушевљењем, па се брзо угаси: „ти говориш да трчи коњију онај човек којему колена клецају! Ја морам да умрем овде! Ја немам снаге ни храбрости да се усудим сам у широки, туђи, непознати свет!“

То је била последња реч очајања једнога сломљенога духа. Њему је недостајало снаге да ухвати бољу судбу о којој мишљаше да му је на домашају.

Он понови реч —

„Сам, Јестира?“

„Ти већеш ићи сам!“ одговори она дубоким шапатом. Тиме је било све речено!

НАСТАВЉА СЕ

Д-р Михајило Марковић

санитетски пуковник, начелник Војног Санитета.

Најсилнији израз грађанске дужности, нема сумње, јесте одбрана домовине и остварење њених историјских традиција испуњавањем прса киши непријатељских танади. Ну поред те грађанске дужности — одмах је и једна друга: пружити мелема и помоћи у борби рањеном, сачувати борцу живот који непријатељско зрно није могло да разори. И у једној и у другој дужности српски народ је увек показивао толико добре воље да се може поносити њоме. Српски народ био је увек готов да остави своја прса на бранику домовине народних традиција, и био је увек пун хришћанског расположења да гладног нахрани, жедног напоји и рањеном мелема пружи. Том добром вољом народа и државном бригом, Србија је имала своје установе намењене неговану рањеника — апотекарско, санитетско слагалиште и „Друштво Црвенога Крста“. Ове установе бејаху материјалом толико богато опремањене — да нам је многи туђин могао позавидети. Српски борац могао је увек ступити у борбу осигуран првом помоћи, не очекујући је са стране од туђинске милости.

Ну искушење и још једном дође да куша патриотизам српског народа. Страшни пожар у Београдској тврђави уништи ову ту богату опрему намењену српском рањенику. Губитак је врло велики — ну српски патриотизам, који није клецао ни под много већим искушењима, умеће да поправи и ову недаћу.

Губитак, што га је овај страшни пожар причинио, осећа силно цео наш народ те хита да својим прилозима што пре накнади оштету. Но нарочито се сећамо једног човека који ће овај губитак осећати као губитак јединца сина у најбољим годинама бујне младости. Тај човек јесте санитетски пуковник — Господин Д-р Мика Марковић, петнаестогодишњи начелник Војног Санитета, петнаестогодишњи најистакнутији радник у свима пословима који се тичу чувања здравља српског војника и неговања српског рањеника.

Позивајући читаоце „Нове Искре“ да се заузму око прикупљања прилога за негу српских бораца, износимо им кратку и поврину биографију Д-ра Мике са вером да ће он у српском патриотизму наћи највећу моралну сатисфакцију за своје досадашње велике труде које је учинио као војно-санитетски радник.

Као најмаркантнија војно-санитетска личност Д-р Мика Марковић нам даје својим радом једну од веома интересантних и поучних слика државних службеника. Чини нам се да та слика није довољно позната а мислимо да је морална дужност познати с њоме млађи нараштај, те да се из ње поучи у оним лепим особинама којима се одликује Д-р Мика као Србин и државни службеник. Он је своје дужности вршио и у капуту и у мундиру — и у мирно и у ратно доба, и ми ћемо овде видети обоје.

Д-р Мика Марковић родио се у Крагујевцу 1847. или 1848. г. У Крагујевцу је свршио основну школу и гимназију са одличним успехом, а затим је ступио у Велику Школу, у технички факултет. По свршетку прве године техничког факултета постао је питомац Министарства унутрашњих дела по струци медицинској. По свршетку медицине вратио се 1871. у Србију и у почетку 1872. буде постављен за физикуса округа Рудничког — у Г. Милановцу. Као физикус функцирао је до 1877., када је морао дати оставку на државну службу, и радио је затим као приватан лекар у Г. Милановцу, а за тим у Београду.

Г. Милановац, када је Д-р Мика у њ дошао, био је паланчица која се тек почела подизати. Као најинтелигентнији грађанин онога места и са извесним техничким образовањем — он је живо радио на унапређењу вароши. За његово име везује се доста установа у Г. Милановцу, а нарочито женске школе. — У то доба грађани беху подељени у два политичка тора у највећој завади један с другим, и ту се Д-р Мика јавља у улози свештеника измирења и међусобне братске љубави. Овако радећи увео је у варошки живот једну новину — игру у колу у коме су се мирили дотле завађени грађани.

Д-р Мика као грађанин није био никада човек од политике; он је увек био Србин од главе до пете; Србин који је тражио само слогу и братску љубав, обузет идејама великога Српства и просвећивања народа. У овакој грађанској улози био је врло енергичан, жртвујући све што се везује за своје лично благостање, борећи се противу свега што је носило на себи паразитски, себич-

чиности и међусобне мржње, одликујући се увек својим кавалерством, а кавалерство је једна од битних особина Др. Мише.

Као цивилни лекар Др. Мика се јавља као веома шармантна слика, као класичка слика енергичног и хуманог лекара широких прсију и *добре руке*. Кад напоменемо да су енергичност, уметност, саучешће, кавалерство и патриотизам главне одлике Др. Мике Марковића — можемо већ знати какав је био као лекар у пракси. Онда када је злата у Србији било доста, оно га није привлачило; њему је било увек веома тешко, врло често са свим немогућно, да пружи руку за хонорар од својих пацијената. Као физикус имао је и своју апотеку — из које су, већином, пацијенти, поред бесплатног прегледа, добијали и лекове бесплатно. И не само то — већ су се многи сеоски пацијенти служили и његовом кујном и станом.

Као што је напред поменуто, 1877. морао је дати оставку на државну службу, и онда је радио као приватан лекар прво у Г. Милановцу, а за тим у Београду. И ако је сада требало живети једино од приватне праксе — његова је рука остала иста, па је ипак у Београду крај велике праксе могао бити задовољан и са материјалне стране, тражећи у своме раду више моралне satisfакције.

Година 1879. значајна је по наш војни санитар. Те године појави се у Прокупачком, Врањском и Куршумлијском гарнизону тифус (пегави), а у Бувцима и Спирцима и тифус и дизтерија епидемичког облика са јаком заразашћу. Умирање је било врло јако изражено. Трбало је радити веома енергично и са самопожртвовањем. Зараза је била врло опака; један лекар беше умро од тифуса, а један је тешко оболео (Др. Милић и Др. Кошче). Ондашњи војни министар Г. Мишковић распитиваше за најпогоднијег лекара. Општи одговор саветодаваца гласио је: да се ангажује Д-р Мика. Министар војни писмом позове Д-р Мику, и понуди му да се прими војне службе као капетан I. класе са рангом од 1876. Др. Мика је одбио прву и другу понуду, ну савладан патриотским осећајима он се прими војне службе као капетан I. класе (неки његови другови већ беху помрли пре тога као мајори)... Сместа је отишао на место заразе — и после седам недеља враћа се у Ниш да рапортира Кнезу Милану да је зараза сасвим угушена. Рад Др. Мике и у овој прилици био је пун енергије и смишљености скопчане са самопожртвовањем — чиме је спасао многе и многе грађане Србијине.

Као резервни војни лекар суделовао је у првом српско-турском рату у војсци која је оперирала на Јавору. Суделујући у борбама био је увек веома хладан и исто толико енергичан; целокупно његово биће везивало се за судбину рањеника. Кад је 26. јула Дервиш-паша извршио напад на Јавор, Др. Мика је последњи отишао са бојишта (У тој борби рањен му је један коњ. Др. Мика је одличан и одушевљен јахач, а у рат је водио увек по два своја коња). Са Јавора затим буде упућен на Делиград. Из овога рата имамо врло интересан податак о раду Др. Мике. Енглески изасланик друштва „Црвенога Крста“, Самариџанин, *Humphry Sandwith*, питао је: који је од српских лекара најзаслужнији да му се преда награда од 500 фуната стерлинга. Избор је пао на Др. Мику — ну он није хтео да прими ову награду, јер изјави да је он радио по својој дужности: као лекар и као Србин. Онда Г. Сендвич по комесару за приватну помоћ рањеницима, Др. Сави Петровићу, пошаље Др. Мики окупационе инструменте са оваковим писмом:

To Michael Marcowich

From Humphry Sandwith who admires the skill, energy and humanity which has characterised the young serbian doctor during the war. (Михајилу Марковићу од Омерија Сендвича који се диви вештини, енергији и хуманости којима се одликовао овај млади српски доктор за време рата). —

У другом српско-турском рату Др. Мика, као резервни санитарски официр, беше постављен за шефа трупних лекара Шумадијске Дивизије а по том за командира корпусног санитарског одељења. У српско-бугарском рату

суделовао је као шеф санитета Моравске Дивизије. У сва три рата Др. Мика био је подједнако храбар и енергичан — те је кроз његове руке прошло 7.000 рањеника, а рачуна се да је у сва три рата било 24.000 рањеника. У самим борбама Др. Мика провео је 21. дан. Он је извршио преко 100 ампутација ресекција и енуклеација; извадио је преко 600 куршума. Кад читамо „Историју Војног Санитета“ од Д-ра Владана Ђорђевића, и кадгод наиђемо на име Др. Мике, а то бива често, налазимо поред његова имена готово увек речи „енергичан“ „извршно извршен посао“ и т. д. А на једном месту (књ. III. стр. 601.) пише Др. Владан „да ће погрешити свако који би могао а не придобије за војени санитар таквог лекара као што је Др. Мика Марковић“.

Из овога што смо доведе рекли — види се да је Др. Мика и као резервни санитарски официр био најјаче истакнут.

II

Као војни лекар, ступив у војну службу 1879. године, Др. Мика је свестрано пратио развиће војно-санитарске струке на страни. Пратећи стално развиће хирургије, као битне гране војно-лекарске, он се 1882. године заинтересовао за *јодоформ* о коме се тек почело писати и говорити — као о извршном средству за антисептичко лечење повреда и рана у опште. Он затражи, као управник Нишке војне болнице, од министра војног да му набави 2—3 килограма јодоформа; обнови предлог 1883. и добије га тек после трећег предлога 1884. До српско-бугарског рата беше утрошио свега 100 грама, а остало, као шеф санитета Моравске Активне Дивизије, подели у четири пољске болнице своје дивизије. За рат јодоформ није ни набављен, јер још није ни био ушао у општу употребу. У Србији је онда био као изасланик Малтеског Ордена ратни хирург професор *Мозетиг* — као шеф хируршког одељења смештеног у згради Војне Академије. *Мозетиг* је био највећи поборник за јодоформ. Њега јако изненади кад је приметио да му из једне дивизије долазе рањеници превижени јодоформом завојем. Разлика у изгледу повреда превижених карболом и оних које беху превижене јодоформом беше врло велика у корист јодоформа. О овоме је са задовољством причао Господин *Мозетиг* у двору Њеном Величанству Краљици Наталији, која нареди маршалу двора Г. Јанковићу да дозна за име тога лекара који је унео јодоформ. Краљ Милан је Др. Мику за ово јавно похвалио пред Пиротом — и наградио га Таковским Крстом трећег степена. Ну он ову похвалу није примио само за себе, изјавив да је мора поделити са својим вредним лекарима Г. г. Св. Атанасијевићем, Л. Илићем, Јасњевским и Зајечеком. Кад је настало примирје, Др. Мика буде постављен за шефа Нишавске војске — и онда је издејствовао да јодоформов завој буде прописан завој. Тада је по налогу Њ. В. Краљице Наталије депешом позват у Београд ради саветовања: шта све треба урадити за неговање рањеника. Српско-бугарски рат био је први рат у коме је употребљен јодоформ — и тиме је Др. Мика добио прави историјски ратно-санитарски значај, да није ништа друго урадио. Данас је јодоформ *sine qua non* за сваки санитар у рату.

По свршеном рату 1886. постављен је за начелника Војног Санитета у Министарству Војном и прва бригада била му је да створи битне услове за развиће војно-санитарске струке у нас. Војно-лекарски кор није стајао како би требало, нити је војска имала лекаре који су њени, који само *њој* припадају. Да би војска имала *своје* лекаре, он је увео ту новину да се шаљу *војни аутомци по струци медицинској*. И у години 1886. у децембру изабрао је конкурсеом и послао у Беч — десет питомаца од којих је данас већина у чину мајорском, а двојица су ваљани хирурзи. Овај начин снабдевања војске војним лекарима — нема сумње — једини је који се може сматрати као правилан; њиме се Министарство Војно и данас служи, и већи део данашњег војно-лекарског кора састављен је од војних питомаца. До доласка Д-ра Мике на управу Војног Санитета војска није имала ни једног свог питомца — лекара.

Ове године т. ј. 1886. забранио је Др. Мика целовање с руке у нашој војсци. Ова је мера од врло великог значаја по народно здравље. Прајски Војни Санитет, који се у опште сматра као најбољи, увео је ову новину две године доцније — 1888., и тада је начелнику Војног Санитета у Прајској Г. Др. V. Caller-у приређена величанствена бакљада од стране немачких војних лекара. Ми знамо да је за ову паметну новину код нас била повика на Др. Милу од стране цивилних лекара, но ипак је после 4—5 година и Грађански Санитет увео ову новину.

С обзиром на велики значај што га у рату имају конзерве у опште, Др. Мика је у нашој војсци увео конзерве лекова у облику пастила без којих војска не може бити. Ова новина уведена је у немачкој војсци две године доцније. У исто време претресао је дотадашњу војну фармакопеју и увео у њу велики број нових лекова. У болници је увео нове кревете — којима се може поносити Српски Војни Санитет. Наше санитарске установе снабдео је такозваним асептичким хируршким инструментима, и наша је војска једина која има такве инструменте. Покојни Albert, проф. хирургије у Бечу, изразио се једном приликом: *да српска војска има најбоље хируршке инструменте*. Веће гарнизоне снабдео је дезинфекционим апаратима оне конструкције које имају и Немци у сред Берлина. Било је лекара који су ове апарате први пут видели тек 1897. године на *војно-хируршком курсу*. Ову новину беше увео Др. Мика да би се и резервни војни лекари спремили за једнолики рад у тренуцима потребе; установа је врло корисна, само је треба даље неговати и усавршавати.

Некада без специјалиста хирурга — војска наша сада има *пет хируршких станица* — у Београду, Нишу, Зајечару, Крагујевцу и Ваљеву. Пошто је снабдео војску хирурзима, Др. Мика је *издејствовао да се просути (ислови) обезвизици не ослобађају војне службе већ да се радикално оперирају*. И за сразмерно врло кратко време извршено је близу 3000 успешних операција над присутима. Кад се узме у обзир да је присутост доста честа појава код нашега народа, биће јасно колика је помоћ учињена овом новином опериранима лично а војсци и српској држави у опште. Неподобни присути постају данас подобни браниоци своје отаџбине и тежачки радници — о државном трошку. Ова је мера код сеоског staleжа убрзо постала врло популарна — и то је за нас пријатан факт.

И ако није био практичан за себе лично, Др. Мика Марковић је био необично практичан државни службеник. Сваки његов рад у санитету скопчан је са уштедом државног буџета било у новцу било у народном здрављу. Самим тим што је издејствовао да се *грађанске болнице снабдевају лековима и завојним материјалом из војних складишта*, буџетска партија грађанског санитета има уштеде годишње од 100.000 динара.

Под управом Др. Мике Марковића Војни Санитет је добио *две епихалне установе*: *Завод за сиравање анималне лимфе* (маје) за целовање и *Пастеров завод* за лечење од уједа бесног пса. Поред тога што овом установом Србија добија у моралном и културном значају, њима се још чини уштеда у државном буџету за 100—150.000 динара. Кад се узме у обзир контингент нашег сталног кадра — изненађује нас да ове установе ствара Војни Санитет а не Грађански. Познато нам је да је Др. Мика намеравао да створи још и *Завод за сиравање антидифтеричног серума и серума против свињске куге* по методи Карлинскога. Овај рад Др. Мике даје се објаснити његовим практичним резонима, којима се он у раду у опште одликује, а доста много и оним великим интересовањем његовим за културни напредак своје домовине.

При крају свога управљања Војним Санитетом он је *решио питање о отварању Санитарске Школе* у којој ће се образовати помагачки војно-санитарски персонал т. ј. лекарски помоћници. Уредба је о овој школи санкционирана — и тако ће Војни Санитет бити још савршенији, те ће и у миру и у рату моћи доста успешније да врши свој задатак у корист народног здравља. Оставио је за собом још неколико војно-санитарских пројеката које ће његови наследници, без сумње, топло прихватити.

Др. Мика Марковић није се истицао многим књижевним радовима ефемерне природе — и то је можда узрок да он није довољно познат широј публици. Али његова расправа *„О узроцима великога процента умирања и боловања у нашој војсци*. Београд. 1893.“ написана је тако поучно да је сваки војни лекар треба да има у прстима. Ну писани рад Др. Мике је друкчије природе — и налази се у „Службеном Војном Листу“ и у архиви Санитарског Одељења Министарства Војног. Ту је *велики број упутстава хигијенско-профилактичне природе* у којима је исцрпљена готово сва војна хигијена. Његова упутства о сузбијању најопаснијих болести, заразних болести, остаје у војсци још за дуго потпуна и сувремена; ту су *Нова правила за оцењивање подобности сувезника, опширан Програм са наставом за болничаре, Ратна санитарска служба* (коју је намеравао да приреди и допунити) итд. итд.

Отишли би много даље по што желимо, када би и даље ређали шта је све учинио за српски војни санитет Др. Мика Марковић. Ми можемо слободно рећи да је *живот његов последњих двеју деценија — историја Војног Санитета за то време*, и да је та историја пуна полета, корисног и патриотског рада којим се Др. Мика није никада разметао.

Д-р Вл. А. Поповић.

Др. Михајило Марковић, санитарски пуковник. Види у овом броју чланак Др. Вл. А. Поповића.

Сила спутава Генија. — Пред овим вајарским делом, поред свих његових лепота у облицима, нарочито пада у очи његова садржина, т. ј. идеја коју је вајар овако представио и уобличио. Сила и Геније! Два појма идентична са појмовима Зло и Добро, Сатона и Бог. Али још Геније није спутан ни уништен, још је жив; још Добро није пропало, и ако Зло царује! Још има Бога, и ако се већина клања Сатони! А да ли ће Геније пропасти, да ли ће га обесца Сила смождити — не знамо, али смо уверени да ни једно добро срце не би било Сили захвадно кад би то и учинила. —

Гроб босанске краљице Катарине (С. Тодоровић). — На молбу нашу снимно је Г. Тодоровић овај споменик несрећне босанске краљице, те га сад, уз чланак Г. Др. Станоја Станојевића, износимо пред своје читаоце.

Гробни споменик у Трсту (вајао Иван Рендић). — Име Г. Рендића није непознато у српском народу. Његово уметничко вајање разнело му је име широм јужног Словенства, а зна га и туђина. Од његових радова, који се чувају у српском народу, нарочито се истиче споменик Циву Франову Гундулићу у Дубровнику и попрече Цара Фрање Јосефа I у Земуњу. Кољко је модеран у извођењу слободних замисли сведочи и овај гробни споменик у Трсту. —

Јован Стерија Поповић (вајао П. Убавкић). — О овом српском писцу писано је у *Новој Искри* (10. бр. 1899. г.) Овом приликом доносимо само његов лик што га је донста уметнички вајао Г. П. Убавкић. Оригинал ове бисте у власништву је Кр. Народног Позоришта у Београду. —

Свети Антоније (Иван Грохар). — Овај рад угледног словеначког сликара залаган је и одлично примљен у Љубљани, а по лепоти израде заслужено оцењен као прави уметнички производ. —

Св. Антоније, рођен 251. г. у Коми код Хераклије, живео је пустињачки од 270. године, пошто је све своје имање разделио сиротињи. Умро је у својој 105. години.

Св. Антонија славе као заштитника животиња и спасиоца од пожара. Католичка га црква прославља 17. јануара. Сликају га са просјачким звонцетом, а још чешће са женскињем или ђаволом који га кушају и одвраћају од испосничког живота. — Г. Иван Грохар одступио је од те уобичајености, и насликао га са Исусом који га награђује за сталноот у животу и јачину у искушењима у која га стављаху и ђаво и жене и многи сликари.

Из српске војске: Артиљеријски поход, Силе Нишке Артиљерије, Палба топовима, Одмор после вежбања. — Овим

сликама и опет испуњујемо своје обећање, да ћемо с времена на време доносити слике, тренутне снимке, из српског војничког живота. Све оне говоре саме собом, само нам ваља нешто поменути о слици *Син Нишке Артиљерије*. Српска војска, поред вршења својих дужности, никада се није оглушила о оно добро српско срце које јој у грудима куца. Српски војници синови су српског народа, па стога и они и њихове старешине чувају све оне лепе особине српске, које нас као народ до данас одржаше. Крепо Име, Бадњак, народне песме и игре, гусле, па донекле и пошља — у српској су војсци као и по српским домовима. Дух је народни. То се до сада показивало и показује у много случајева, а ми ћемо овде истаћи само једну особину: *доброчинство*. Нема самосталне јединице у српској војсци која ма како

не показује оно дивно српско доброчинство. Нишки Артиљеријски Дивизијон о једном свом вежбању нашао је једно селаче, неодевано и гладно, које је жељно науке побегло од свог родитеља, пуког сиромашка, да по свршеној основној школи настави учење у гимназији. Родитељ га није могао издржавати, али српско доброчинство нађе му заштитника у Нишком Артиљеријском Дивизијону, који га, с очевим допуштењем, усини и пред влашћу, и однесе у Ниш. Данас је мало селаче одличан ђак у гимназији, а кад му озбиљне почиње упитате: шта мисле о његовој будућности? одговарају Вам: „Догод је овако добар, нек бира што хоће, — издржавамо га!“ — А њихов син, добар и захваљан, нема друге жеље, већ да с њима остане догод је жив, да се као српски официр одужи и њима и својој отаџбини.

Уреднику Кола, Г. Дан. А. Живаљевићу.

У књизи I. свесци В. Кола, листа који Ви уређујете, Ви сте, Г. Уредниче, оцењујући *Буд-Маријану приказњу* и почињући своју оцену са „*поштована госпођа Јелена*“, својим читаоцима једну ствар нетачно представили, што ми, разуме се, није било право. Али поред тога, ја бих, верујте, за свагда ћутала, јер сам држала да Ви то нисте učinили намерно, из какве накости, да бисте, на пример, мене вређали, него случајно. Но кад Ви то, Г. Уредниче, понављате, и то још на онакав начин, не могу а да не проговорим коју, и то путем штампе, како до сада нисам имала прилике проговорити, и ако се непрестано са својим радовима јављам пред читаоце већ од пре пуних девет година. —

Одмах ћу на ствар.

Јесам однека своју приповетку, то јест, две приповетке (једну подужу, коју Ви називате „роман“, другу кратку), али не Управи Српске Књижевне Задруге, но лично Г. Љуби Јовановићу, с молбом, да их он сам прочита, да ми каже свој сул, и најпосле, ако су за Српску Књижевну Задругу, да их изнесе пред Управу; буде ли противно, да ми их врати, не говорећи никому ништа.

Своје сам приповетке однека децембра месеца претпрошле године, а Г. Љуба Јовановић ми је рекао да ће их прочитати и одговорити ми, шта мисли, најкаље за месец дана.

Но месец би и прође, па прођоше и два и три и четири, и ништа. Знајући врло добро у каквом је послу Г. Љуба Јовановић, ја се томе нисам чудила, али сам променила мишљење и узела сам тражити приповетке назад прво писанима, после усмено, отишавши кући Г. Љуба Јовановића.

Отишла сам му августа месеца прошле године пред једно своје подуже путовање; а на молбу да ми се приповетке прате, јер желим да су због мојега одласка из Београда у мојој кући, Г. Љуба Јовановић ми је одговорио: да је ону дужу прочитао и да му се „свиди“ (казав ми у исто време неке своје примедбе) те стога да остане код њега, а да му кратку заменим другом из турскога живота (као што је и она дугачка), а он ће их изнети пред Управу Српске Књижевне Задруге, и то не као моју пошту, но као свој предлог.

Познајући Г. Љуба Јовановића и као спремна и као искрена човека, мени је, сасвим природно, било мило што види да му се приповетка, коју је прочитао, допаде, те сам се пожурила да ону кратку, по његовој жељи, заменим другом, узевши ову од уредника *Нове Искре*, кому сам је пре неки дан, на његову молбу, била дала за његов лист.

Вратила сам се после шест недеља у Београд, од одговора ништа. За овим је прошло много месеца, и опет ништа.

Од једнога својега одличног пријатеља чух, да су дужу приповетку читали осим Г. Љуба Јовановића још и Марко и Јанко, па Марку се свидела, Јанку није. И читали су је још и Петар и Павле, Петру се допаде, Павлу није.

У томе, некако одмах, сретох се с Г. Љуба Јовановићем, и он ми рече, ту, да ће оних дана бити седница на којој ће се решити прима ли се поменути приповетка или не. И Г. Љуба Јовановић ми том приликом каза да се јединица допаде а другима не, не поменути ничије име, и да ће му као бити ако не буде онако како је он мислио.

Дошла сам кући и одмах написала Г. Љуба Јовановићу писмо захтевајући *одсудно* да ми се већ једном моји радови прате.

Сад сам у неколико задовољена; то јест, добила сам своју *дужу приповетку* назад, . . . добила сам Г. Уредниче, као што видите, пре седнице, не дознавши да ли би ми *приповетка* успела или не.

Кад је овако, зашто Ви тврдите да *ју је Управа одбила*? Каква ли Вас голема невоља гони да причате својим читаоцима нешто што сте, може бити, тек онако научили, пошто резерват о томе нисте могли прочитати, јер га, како ја знам, није ни било? И каква Вас невоља гони да кажете, да одобар број чланова Редакције *Српског Књижевног Гласника* седи у Управи Српске Књижевне Задруге, која ми је приповетку одбила, кад је осим Г. Љуба Јовановића, кому се, како ми је бар сам рекао, приповетка допаде, читаво свега још један који је члан Редакције *Српског Књижевног Гласника* а уједно и члан Управе Српске Књижевне Задруге?

Но, рецимо, да је нешто и била одбивена, па што гонити о томе где му није места? Зар сам једва прочитала да је, на пример, *Летовиш* одбило нечије дело, па после нисам оназила ни у једном листу да се писцу због тога нешто пребације кад му се оцењује какво друго дело, и то просто из жеље да га пред читалачким светом поднесе, пописе. Још мање сам читала, да ако код Српске Књижевне Задруге није неко успео, треба да пребије перо и да се не јави пред читаоце више никад. А не захтевају то паметни људи од писца може бити с тога, што знају да су и у Управи Српске Књижевне Задруге и ако спремно ипак смртни људи, који се могу оцењујући поједина дела огрешити, те да одбију што би ваљало примити, а да приме што

је за одбијање. За ово последње нам је доказ она честа вика на Управу пошто је које коло изашло: зашто је штампала то и то. Некад јој замерују што је које дело слабо, некад опет што није за ширу публику; главно је, да се, ваљала, огренила, на за то јој и замерују.

И после, Г. Уреднице, зашто викати на чланове Редакције Српског Књижевног Гласника, па баш да су нешто они сви и у Управи Српске Књижевне Задруге? Зар Вам не пада на намет да они у својем листу нису довели оцену на дело које су одбили, но на каквим друго? А није правило да морају бити оба лоша и ако су од једног писца. Узмите за пример децу од једне исте мајке и једнога оца... Али на што се с Вама толико разговарати. И ово до сада говорила сам Ваших читалаца ради; јер Ви сте, не варам се, чудноват, најбоштан човек, управо да кажем; и таквих нам се људи ваља клонити...

Да Вас, Г. Уреднице, случајно познајем, мислила бих е сам Вас некад увредила, па ми се сад светите, и то на начин недостојан човека у опште, образована па по се; али пошто то није, јер сам Вам и за име дознала кад сам га пре неколико месеца прочитала на корицама Вашег листа, то просто не знам шта је.

После овога, ја мислим да ћете ме оставити на миру. Но, напослетку, драги Г. Уреднице, ако Вам то „чини задовољство“, Ви продужите, а ја ћу само ћутати. Њут е рогатим не може да се бије. И, после, што сам имала да кажем, ја сам казала.

С поздравом и поштовањем
Јелена Јов. Димитријевића.

Први симфонијски концерат Београдског Војног Оркестра. — Досадашњи одабрани и успели концерти овог елитног оркестра већ су ме, не кријем, у напред спремили на очекивање правог музичарског задовољства о првом симфонијском концерту (3. октобра о. г.). И ако је програм био тежак, можда најтежи од оних који су до сад извођени у једној вечери, ипак сам са вером у успех отишао у Позорнице да га саслушам. Ма да је Београдски Војни Оркестар постао права Београдска маза, то га ипак не би увек препоручивало над се Г. Бинички, капелник оркестра, не би искрено старао да из концерта у концерт не показује сталну добру вољу и напредовање у извођењу. Шта више, он иде и даље, те нам о концертима приказује и поједине солисте који у програме уносе још више пуноће, разноврсности и занимљивости.

Поред Шубертове, на жалост недовршене, *Симфоније* (H-moll) која је изведена веома фино и са пуно израза, први симфонијски концерат до нас је (што нарочито истичемо) Листову *Рисодију* бр. 2. Она је, како нам се чини, била најјача тачка у програму, јер је изведена до краја прецизно, са пуно разумевања и осећања. — Исто ово вреди и за Вагнерову увертиру *Риенци* — *последњи трибун*, само са додатком: слушаоци га нису примили онако како овај модерни композитор заслужује. Али ја се тому не чудим. Треба времена да се Вагнерова музика разуми и запамти; њу треба често, врло често слушати; она од слушаоца тражи чак и нарочиту спрему. На крају крајева, колико је искрених и одушевљених Вагнероваца и у самој Немачкој, тој средини Вагнерова живота и рада? Какве је све перипетије отрпела његова музика докле је допрла до данашње истакнутости? Па зар да замеримо Београдским слушаоцима што га не примише и не разумеше одмах, преи њут. Нека се Г. Бинички не заводи овим неуспехом, нека Вагнерову музику не набацује на програма. — Није далеко дав када ће српска публика, природом богато одарена за музичке импресије, разумети и наћи уживања и у тој музици.

Али Дворнакове прослављене *Словенске Нигре* (Бр. 1. и 3.) биле су од силног утиска. Словенски, братски дух изражен великим оркестром, са дивном инструментацијом, био је пуц чаробног ефекта. Ова ме је тачка нагонила на размишљање о оркестрим осећајима словенске заједнице. Искрено, природно, без никакве навештачености и ерачљивог ефекта, оркестре се одобравања и захтеви слушаоца за поновно извођење. — Доиста је српска публика искрена.

Као последње оркестрална пијеса била је Григова *Пер Гинт*. Она нам је позната још са првог концерта Београдског Војног Оркестра у прошлој години. И овога пута изведена је одлично, а саслушана је са великом пажњом и одобравањем.

Овог вечера изашла је пред Београдску публику и Госпођица Јелена Шоновићева. Нова, одлична уметничка снага. Све тачке свога програма извела је са потпуним разумевањем, са пуно топлине и грације. Она је умела оном мртвом инструменту дати толико живота и душе да је њена музика била више говор или, боље рећи, певање пуно осећања. Њезина је техника одлична, савршена, а цело свирање само осећање и жарка топлина.

Виртуозност своје технике показала је Госпођица најбоље у Сен-Сенову *Ес-дур концерту* уз пратњу оркестра. Колико лакоће у извођењу брањ фигура и какав деп и фин стакато у највећем инјансису има Госпођица дадо се најбоље видети из комада М. Московскога „L'étéincellos“, Григову *Пролећну песму* извела је са пуно осећања и разумевања, као и Листову парадифразу Вердијева *Риголета* где је млада уметница извела сву своју техничку спрему и знање.

Овим је исцрпљен програм Првог Симфонијског Концерта а Г. Бинички нека одржи своју реч: нека настави приређивање оваквих концерата. Публика их цени, јер их обилато посећује и искрено одобрава.

ПРИМ.

* Матрица Српска штампала је и преко својих повереника продаје за једну круну ових шест књига за народ: 1. *Мали пчелар*, од Ивана Маширевића; 2. *Свети апостол Павле*, од Милутина Јакшића; 3. *Занат, занатлије и наш народ*, од Љуб. Љотића; 4. *Косово*, народне пјесме о боју на Косову, приредио Тих. Остојић; 5. *С мора и аланине*, приповетке Симе Матавуља; 6. *Календар Матице Српске за 1902. годину*. —

* У Белој Цркви штампан је превод писама + Љ. Ненадовића *О Црногорцима*. Натпис је: *Ueber die Montenegriner. Briefe aus Cetinje aus dem Jahre 1878. von Ljubomir Nenadovic. Übersetzt von Milena Miladinovic. Ung.-Weiskirchen. Buchdruckerei Peter Kuhn. 1901. (8°, стр. 166. Цена 1 круна).*

* У Дубровнику почеће ускоро изlazити нов српски књижевни-уметнички гласник *Срб*. Уређиваће га Г. Проф. Луко Зоре, а стални сарадници, између осталих, биће и Г. Г. Перо Будвани, Милан Решетар, кнез Лујо Војиновић, Антоније Фабрис, др. Антоније Пуљеви, В. В. Вукасовић... *Срб* ће изlazити двапут месечно. Искрено и од свег срца поздрављамо овај покрет, а Србима свима и свуда, обраћамо пажњу да се не оглуше, већ да се обилато и својски одазову претилатом. —

* П. Иванов превео је на бугарски језик расправу Епископа др. Никодима Милана *Римокатоличка пропаганда, њезин почетак и садашње уређење*. Превод је пре неколико дана изашао у Софији. —

* Бугарски књижевник Ст. Михаиловски штампала је у Софији, као засебно издање, свој чланак *Pro Macedonia* (8°, стр. 8. Ц. 20. ст.). —

* У 27. свеску руског журнала *Славјански Вѣст* проведена је на руски и штампана приповетка С. Матавуља *Поварета*. Превод је Зорке Бубалове.

* Из *České Revue* засебно је оштампана расправа др. Аубора Нидера *Makedonská otázka* (8°, стр. 33.). Главне су мисли у овој расправи: 1. И Срби и Бугари могу из историје присти једнака права на Македонију; 2. Етнографски Македонија је подједнако у вези с једне стране са Србијом, с друге стране са Бугарском; 3. Језик македонских становника ближи је бугарском него ли српском (у јужној, западној и средњој Македонији); 4. Аутономија Македоније не може окинути са дневног реда Македонско питање; 5. Вероватно је да ће се ово питање решити само ратом између Србије и Бугарске, а може бити и Грчке. — Српским писцима, који се баве о Македонском питању, обраћамо пажњу на ову расправу из које треба прихватити добре и тачне, а исправити погрешне и нетачне мисли. —

* У издању Париске књижаре Армана Колена изашла је нова књига *La Bosnie et l'Herzégovine*. Дело је уредио Луи

Оливне, а сарадници беху Леон Бертрам, Пол Боаје, Емил Демајж, Шарл Дил, Серве-Куртемон, Жозеф Годенроа, А. Лебрен, Анатол Лероа-Волие, Луи Вутер и Даниел Зола. Издање је 4^о, има 368 страна, скоро луксузно, са многим сликама. Цена је 20 лин. у злату. —

* У издању Лајпцишке књижевне В. Енгелмана штампано је Др. Гинтер на. Бек од Мангета, професор ботанике и директор ботаничког врта немачког универзитета у Прагу, своје опсежно дело *Die Vegetationsverhältnisse der illirischen Länder begreifend Südcroatien, die Quarner Inseln, Dalmatien, Bosnien und die Herzegovina, Montenegro, Nordalbanien, den Sandzak Novi Pazar und Serbien.*

* Руска Императорска Академија Наука објавила је у VI књизи I свеску својих *Извештаја одблених рускога језика и словесности* ове реферате који се тичу и нас Срба: П. А. Лаврова о делу проф. В. Јагича *Zur Entstehungsgeschichte die Kirchenglavischen Sprache*; П. А. Ровинскога о етнографско-статистичкој студији Василија К'ячова *Македонија*; и А. А. Шахматова о извештају проф. Др. М. Решетара *Die serbokroatische Betonung südwestlicher Mundarten* (штампан у *Schriften der Balkancommission. Linguistische Abtheilung. I Südslavische Dialektstudien. N. 1.*) —

* 13. октобра читао је проф. Никола Андрић у јавној седници Југословенске Академије Знаности и Уметности у Загребу своју расправу о старом српском књижевнику Панду Соларићу. Расправа ће се објавити у Академијиним издањима.

* Признати српски уметник Миша Димитријевић, члан Загребачког позоришта, написао је комедију у пет чинова *Образ пред свијетом*. 11. октобра ова је комедија са великим успехом представљана у Загребачком позоришту. „Србобран“ (223. бр.) приказујући опширније овај комад вели: „Пошто је техничка обрада комада не само тачна, по и вјештачки изведена, а улоге бјеху у добрим рукама, то је овај комад, који је јуче веома топло примљен од публике, без сумње добит за овдашње позориште“. Не сумњимо да ће се Управа нашег Народног Позоришта постарати да се овај комад занесе и на Београдску позорницу.

* П. Н. Смирнов, руски књижевник, довршио је и штампано у Петрограду и други свезак свог дела *Очерки културној историји јужних славјана*. О првом свеску написао је Др. Станоје Станојевић реферат у најновијој књизи *Преглед литературе о Балканском Полуострву* (издање Географског Завода Београдске Велике Школе). —

* У 46. броју *Србина* почео је излазити превод политичке студије Г. Шарла Лавоа *L'Equilibre Adriatique*.

* У Петрограду штампан је и друга део монографије П. Ровинскога *Черногорја, ње ея прошлост и настолицемз*. Руска критика одушевљено је прихватила и овај други, завршни свезак етнографског дела, са дубоким уверењем да тако потпуног и оригиналног рада о Црној Гори још није било — не у руској, но ни у светској литератури. —

* 6. о. м. одржан је у дворници Друштва Светога Саве свечани помен Илији Милосављевићу Коларцу и његовој жени Сивџелији. Ове године (по свој прилици) навршило се сто година од рођења овог великог српског просветног добротвора. — Вредност Коларчева фонда била је 1. октобра о. г. 1,652,978 лин. и 90 п. д. За годину дана фонд је нарастао за 71,015 лин. и 30 п. д. Књижевни фонд износи 218,199 л. и 45 п. д. У прошлој години били су издаци свега 4,269 лин. и 25 п. д. Фонд за универзитет износио је 1. окт. о. г. 1,434,770 лин. и 45 п. д. — Од књижевних дела у прошлој години штампано је фонд о свом трошку Кунибертово дело о владавини Кнеза Милоша (у преводу Др. М. Веснића) и *Порекло Куча* од Мариа Миљанова. Поред издатака за ова дела, одбор Коларчева Фонда помогао је прошле године и *Нову Искру* са 600 динара. — Великом добротој, Илији Коларцу, слава и хвала.

* Књига Др. Куниберта *Српски Устанак и прва владавина Милоша Обреновића*, у преводу Др. М. Р. Веснића, готова је и у меком повезу већ се раздаје, а у тврдом моћи ће је претплатници добити првих дана месеца новембра у трговини Јевте М. Павловића и Компаније, Београд. — Продајна је цена: броширано осам а тврдо повезано десет динара.

„НОВА ИСКРА“ излази сваког месеца. — Цена: на год. 16, по год. 8, четврт год. 4 лин.; ван Србије: год. 10 фор. или 20 лин. у злату Претплата и све што се тиче администрације шаље се Р. Ј. Одавићу, власнику „Нове Искре“, Љубићка бр. 8.

Власник и уредник Р. Ј. Одавић.

* *Méthode electro-sonore pour combattre la grêle* натпис је расправи Г. Др. Ђ. М. Станојевића, професора у Вел. Школи, о одбрани града. Ова је расправа била читана у Париској Академији Наука.

* У IV књизи *Етнографског Зборника*, што га издаје Српска Краљевска Академија, штампале се ови радови: *Доње Драгачево* (Ј. Ердељановића), *Дробњак* (Св. Томића) и *Средње Полиње* и *Петарје* (Пан. Пејатовића).

О слободној штампи у опште са погледом на данашњи закон о штампи и њен развој у Србији и у другим државама. Од Гргура Миловановића, професора Правног Факултета Велике Школе. Београд. Електрична „Нова Трговачка Штампарија“ преко пута Народне Банке, 1901. В. 8^о, стр. 254. Цена: 2½ динара.

На старих српских Србуља. Сепаратни отисак из „Гласника Земаљског Музеја у Босни и Херцеговини“, (XIII. 1901. 1., 2. и 3.). — Пише Мил. М. Вукићевић, професор. Са 21 сликом у тексту. Сарајево, Земаљска Штампарија, 1901. — В. 8^о, стр. 99. Цена?

Забавник Српске Књижевне Задруге. Књига осма. **Рат и мир**. Написао Гроф Лаз Н. Толсти. Превео с рускога Милован Т. Глишић. Књига IV. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. 8^о, стр. 418.

Питање о Старој Србији. Написао Павле Орловић. Београд, Штампарија Петра Јоциновића, Краљ Милана ул. 12., 1901. — 8^о, стр. 37. Цена?

Чему Поп Кала не смије по ноћи ни на праг од куће? Написао Миле Војводић. Београд, Милош Велики — Штампарија Војовића и Мићића, 1901. 16^о, стр. 48. Цијена 50 п. лин.

Порекло човека. Једно предавање Ернста Хекела. Превео Гер. П. Ивезић. Са сликом пишчевом. У Београду, штампано у штампарији Стојановића и Тимчића, 1901. — 8^о, стр. 72. Цена 1 динар.

Јанко Лукић, проф.: Римска историографија за време републике (од 510.—30. године пре Христа), Прештампано из „Просветног Гласника“. Београд, штампано у Државној Штампарији Краљевине Србије, 1901. В. 8^о, стр. 36. Цена?

Будманова синтакса српског језика. За наше средње школе удеоно Спире Калик, професор. Одлуком Министра Просвете одобрена за уџбеник средњих школа. Четврто, допуњено, издање. Издање Дворске Књижевне Миге Стајића. Београд, Милош Велики — штампарија Војовића и Мићића, 1901. — 8^о, стр. 94. Цена 1-20 лин.

Српска Мушка Гимнасија у Скопљу: Статистички извештај о раду гимнасије од 1894. до краја 1900.—1901. школске године. Приредно Рад. Азатонковић, директор. Издање Управе Српске Мушке Гимнасије у Скопљу, 1901. год. — В. 8^о, стр. 92.

Српска православна херцеговачко-захумска митрополија при крају 1900. год. (С додатком). Издао Серафим Перовић, митрополит. Уредно Јован Муцовић, митрополитов тајник. У Мостару, 1901. Издавачка књижевница и штампарско-уметнички завод Шахера и Кисића. 8^о, стр. 226 + 9 таблица. Цена?

Акценти у глагола. Од Косте Миленовића. Прештампано из „Наставника“. Београд, Државна Штампарија Краљевине Србије, 1901. В. 8^о, стр. 37. Цена 0.50 п. л.

Хришћанска Књижевница: Не лажни (Говори истину пред сваким, а особито пред својим старијим). Бр. 8. 1901., Српска Штампарија у Загребу. 16^о, стр. 15. Цијена 4 потуре. — Добити се може само код Јов. Петровића, свешт.-професора у Загребу.

Историја хришћанске цркве. За ученике и ученице средњих школа. По програму израдио Павле Швабић, професор богословије. Књига I. Београд, штампарија код „Просвете“ С. Хороница, 1901. — 8^о, стр. 56. Цена 1 динар.

Краљевско-Српска Државна Штампарија.